

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

QARSHI MUXANDISLIK - IQTISODIYOT INSTITUTI

IQTISODIYOT FAKULTETI

“IQTISODIYOT” KAFEDRASI

**“HIMOYAGA TAVSIYA
ETILADI”**

“Iqtisodiyot” kafedrası mudiri
_____ dots. A.B.Qurbonov
“_____” _____ 2018 yil

“TASDIQLAYMAN”

“Iqtisodiyot” fakul’teti dekani
_____ i.f.d., prof. A.F.Xurramov
“_____” _____ 2018 yil

ELMURODOV JAMOLIDDIN SHOKIROVICHNING

**“Agrosanoat majmuasi tarmoqlarida moddiy rag‘batlantirish
tizimi va mehnatga haq to‘lashni takomillashtirish”
(Qashqadaryo viloyati Amu-Qashqadaryo ITXB misolida)
mavzusidagi**

BITIRUV MALAKAVIY ISHI

BAJARDI: “Iqtisodiyot” (qishloq
xo‘jaligi) ta‘lim yo‘nalishi
IV-kurs II-461 guruh talabasi
_____ **J.SH.Elmurodov**

ILMIY RAHBAR:
“Iqtisodiyot” kafedrası dotsenti,
i.f.n. _____ **SH.SH.Fayziyeva**

Bitiruv malakaviy ishi kafedrada dastlabki himoyadan o‘tdi

_____ sonli bayonnoma “_____” _____ 2018 yil

QARSHI – 2018 yil

	Mundarija	bet
	Kirish.....	3
I-bob	Mamlakatimiz agrosanoat majmui tarmoqlarida moddiy rag‘batlantirish va mehnatga haq to‘lashni takomillashtirishning ilmiy va nazariy asoslari.....	8
1.1.	Mehnat resurslari to‘g‘risida tushuncha, ularning tarkibi va moddiy rag‘batlantirishning oshirishning ilmiy-nazariy asoslari.....	8
1.2.	Korxonalarda mehnat unumdorligini oshirishga ta’sir ko‘rsatuvchi obyektiv va subyektiv omillar.....	16
II- bob	Amu-Qashqadaryo ITXBda moddiy rag‘batlantirish tizimi va mehnatga haq to‘lash ishlab chiqarish xarajatlarining hozirgi holati va samaradorlik ko‘rsatkichlarining tahlili.....	23
2.1.	Amu-Qashqadaryo ITXBning ijtimoiy-iqtisodiy tavsifi, mehnat resurslaridan foydalanish holati va moddiy rag‘batlantirishning tahlili.....	23
2.2.	Amu-Qashqadaryo ITXB da mehnat resurslarining tarkibi va mehnat unumdorligini oshirish imkoniyatlari	30
2.3.	Korxonada mavjud mehnat sharoitlari va uning mehnat unumdorligiga ta’siri	42
III- bob	Mamlakatni modernizatsiyalash agrosanoat majmui tarmoqlarida moddiy rag‘batlantirish va mehnatga haq to‘lash tizimini takomillashtirishning asosiy yo‘nalishlari	47
3.1.	Mehnat resurslaridan foydalanishni yaxshilash va mehnat unumdorligini oshirishda zamonaviy texnologiyalar va xorij tajribalarining tutgan o‘rni.....	47
3.2.	Korxonada moddiy rag‘batlantirish va ijtimoiy himoyalashni amalga oshirishning mehnat unumdorligiga ta’siri.....	51
3.3.	Moddiy rag‘batlantirishni yaxshilash, kadrlar bilan ta’minlash va mehnat unumdorligini oshirishning korxonalar rivojlanishida ahamiyati	55
	Xulosa va takliflar.....	70
	Foydalanilgan adabiyotlar.....	73

KIRISH

Mavzuning dolzarbligi. Mamlakatimizda olib borilayotgan iqtisodiy islohotlar iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida amalga oshirilayotgan institutsional o'zgarishlar bilan bevosita bog'liq. Iqtisodiyot tarmoqlarida samaradorlikni oshirishga ta'sir ko'rsatuvchi omillardan mehnat resurslariga bugungi kunda talab juda katta. Real sektorning barcha tarmoqlarida samaradorlikni oshirish ishlab chiqarish resurslaridan oqilona foydalanish hamda ko'rsatilayotgan xizmat turlari mehnat unumdorligiga bog'liqdir.

O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti Islom Karimovning 2015 yilning asosiy yakunlari va 2016 yilda O'zbekistonni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining majlisidagi ma'ruzasida ta'kidlanganidek: "2015-yilda mamlakatimizda 980 mingdan ortiq ish o'рни tashkil qilingan bo'lsa, shuning 60 foizdan ziyodi qishloq joylarda yaratildi. Kollejlarning 480 mingdan ortiq bitiruvchisi ish bilan ta'minlandi. Tijorat banklari tomonidan ularga o'z biznesini tashkil qilish uchun 280 milliard so'mga yaqin imtiyozli kreditlar ajratildi va bu 2014 yilga nisbatan 1,3 barobar ko'pdir. 2015 yilda iqtisodiyotimizni yuqori sur'atlar bilan barqaror rivojlantirishga erishganimiz aholi daromadlarini yanada ko'paytirish, odamlarimizning hayot darajasi va sifatini oshirish uchun mustahkam asos yaratdi."¹

Bitiruv malakaviy ishining maqsadi va vazifalari. Mazkur mavzuda iqtisodiyot tarmoqlari va tanlangan korxonaning iqtisodiy samaradorligini oshirishda mehnat resurslaridan samarali foydalanish, mehnat sharoitlarini yaxshilash, mehnat resurslarini kasbiy mahoratlarini oshirish va natijada mehnat unumdorligini oshirishning iqtisodiy va nazariy asoslari, viloyatda mehnat va aholini ijtimoiy muhofaza qilish masalalariga berilayotgan e'tibor, xorijiy tajribalarni qo'llash, mehnatga haq to'lash tizimini takomillashtirishni

¹ I.A.Karimov "Bosh maqsadimiz – mavjud qiyinchiliklarga qaramasdan, olib borayotgan islohotlarni, iqtisodiyotimizda tarkibiy o'zgarishlarni izchil davom ettirish, xususiy mulkchilik, kichik biznes va tadbirkorlikka yanada keng yo'l ochib berish hisobidan oldinga yurishdir". nomli ma'ruzasi. Xalq so'zi gazetasi, 16.01.2016

o'rganishdan, ushbu sohaga oid ilmiy tadqiqotlar va rivojlangan xorijiy mamlakatlarning ilg'or tajribalarini tadqiq qilish asosida mehnat resurslaridan samarali foydalanish, moddiy va ma'naviy rag'batlantirish usullari va vositalarini takomillashtirishning ilmiy asoslarini ishlab chiqishdan iboratdir.

- Ushbu maqsadga erishishimiz uchun quyidagi **vazifalarni** hal etishni zarur qilib qo'yadi:

- mehnat resurslarining tarkibi, salohiyati va iqtisodiyot tarmoqlarida mehnat unumdorligini oshirish omillarini o'rganish;

- mehnat resurslaridan samarali foydalanish va mehnat unumdorligini oshirishgadoir omillarni o'rganish;

- korxonada mehnat resurslaridan foydalanishni yaxshilash, kasbiy mahoratini oshirish, ish sharoitlarini yaxshilash va mehnatni rag'batlantirishni yo'lga qo'yish, mehnat shartnomalarini to'g'ri amalga oshirish natijasida yuzaga kelgan takliflar va xulosalar berilib, mehnat unumdorligini oshirishni takomillashtirish masalalarini o'rganishdan iboratdir.

Bitiruv malakaviy ishining obyekt va predmeti. Amu-Qashqadaryo ITXB tadqiqot **obyekt** hisoblanadi. Amu-Qashqadaryo ITXBda mavjud mehnat resurslaridan foydalanish, mehnat unumdorligini oshirishning va mehnatni rag'batlantirishning usullari, yangi va unumdor texnologiyalar bilan ta'minlash masalasi tadqiqot ishining asosiy **predmeti** bo'lib xizmat qiladi.

Bitiruv malakaviy ishining o'rganish usullari. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, O'zbekiston Respublikasining korxonalar to'g'risidagi Qonuni, O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti I.Karimov asarlarida ilgari surilgan nazariy va konseptual tamoyillar, iqtisodiyot fanining klassik namoyondalari ilgari surgan ta'limotlar, yirik iqtisodchi olimlar g'oyalari, ilmiy-tadqiqot institutlari olimlarining ilmiy ishlanmalari tashkil etadi. Iqtisodiy voqelikni o'rganishda dialektik uslub asos qilib olinadi. Shuningdek, tahlil qilish, yillar bo'yicha taqqoslash, bashoratlash usullaridan foydalanilgan. Ishni bajarish jarayonida ma'lumotlar bevosita Amu-Qashqadaryo ITXBdan olingan.

Bitiruv malakaviy ishining amaliy ahamiyati. Respublikamiz agrar mamlakat hisoblanganligi uchun xalq xo‘jaligining barcha tarmoqlari rivojlanishida qishloq xo‘jaligining alohida o‘rni bor. Qishloq xo‘jaligini rivojlantirish va mahsulot sifatini oshirish, mehnatga haq to‘lashni va moddiy rag‘batlantirishni takomillashtirish orqali raqobatbardoshlikni ta‘minlash, aholining turmush sifatini yaxshilash hozirgi kunda eng dolzarb masalalar hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning mamlakatimizni 2016 yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017 yilga mo‘ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo‘nalishlariga bag‘ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma‘ruzasida ta‘kidlanganidek: “Xususiy mulk va tadbirkorlikni har tomonlama qo‘llab- quvvatlash va himoya qilish bo‘yicha chora-tadbirlarning amalga oshirilishi 2016 yilda 32 mingga yaqin yoki 2015 yilga nisbatan 18 foizga ko‘p kichik biznes subyektlari tashkil qilinishiga turtki bo‘ldi. Kichik biznesning mamlakat yalpi ichki mahsulotidagi hissasi 56,9 foizgacha, sanoatda esa 45 foizgacha oshdi”².

O‘zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti Islom Karimov ta‘kidlanganidek: “O‘tgan yili iqtisodiyotimizni tarkibiy o‘zgartirish va diversifikatsiya qilishni chuqurlashtirish, bandlikni ta‘minlash, odamlarimizning daromadi va hayot sifatini oshirishning muhim omil va yo‘nalishlaridan biri tariqasida xizmat ko‘rsatish va servis sohasini jadal rivojlantirish borasidagi tizimli ishlar izchil davom ettirildi.

2015 yilda yalpi ichki mahsulot o‘shirishining yarmidan ko‘pi xizmat ko‘rsatish sohasi hissasiga to‘g‘ri kelgani bu tarmoqning iqtisodiyotimizdagi o‘rni va ta‘siri naqadar katta ekanini ko‘rsatadi. Bugungi kunda xizmat ko‘rsatish sohasining yalpi ichki mahsulotdagi ulushi 2010 yildagi 49 foizdan 54,5 foizga yetdi. Jami band aholining yarmidan ko‘pi ushbu sohada mehnat qilmoqda.”³

² SH.M.Mirziyoyev “Tanqidiy tahlil, qat‘iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak”. “Xalq so‘zi” gazetasi, 2017 yil 16 yanvar № 11 (6705)

⁴ I.A.Karimov “Bosh maqsadimiz – mavjud qiyinchiliklarga qaramasdan, olib borayotgan islohotlarni, iqtisodiyotimizda tarkibiy o‘zgarishlarni izchil davom ettirish, xususiy mulkchilik, kichik biznes va tadbirkorlikka yanada keng yo‘l ochib berish

³ I.A.Karimov “Bosh maqsadimiz – mavjud qiyinchiliklarga qaramasdan, olib borayotgan islohotlarni, iqtisodiyotimizda tarkibiy o‘zgarishlarni izchil davom ettirish, xususiy mulkchilik, kichik biznes va tadbirkorlikka yanada keng yo‘l ochib berish hisobidan oldinga yurishdir” nomli ma‘ruzasi. Xalq so‘zi gazetasi, 16.01.2016

O'tgan yili aholining ijtimoiy farovonligini ta'minlash va sotsial sohani rivojlantirish masalalari faoliyatimizda hal qiluvchi o'rin egalladi.

Yangi ish o'rinlari tashkil etish, bandlikni ta'minlash va aholi daromadlarini oshirish masalalari doimo e'tiborimiz markazida bo'lib qolmoqda.

Ish o'rinlarini tashkil etish va aholi bandligini ta'minlash bo'yicha mintaqaviy dasturlarning amalga oshirilishi natijasida 2013 yilda qariyb 970 ming kishi ish bilan ta'minlandi. Bu ish o'rinlarining 60,3 foizdan ortig'i qishloq joylarda yaratildi. Bu borada kichik korxonalar, mikrofirmalar va yakka tartibdagi tadbirkorlikni rivojlantirish evaziga 480 mingdan ortiq, kasanachilikni kengaytirish hisobidan esa 210 mingdan ziyod ish o'rni tashkil etildi.

O'tgan yili biz uchun eng ustuvor vazifa bo'lmish kasb-hunar kollejlarning 500 ming nafardan ortiq bitiruvchisi ish bilan ta'minlandi va aytish joizki, buning ahamiyatini baholashning o'zi qiyin. O'z xususiy ishini ochib, biznes bilan shug'ullanishga qaror qilgan kollej bitiruvchilariga 140 milliard so'mdan ziyod imtiyozli mikro kreditlar ajratildi.

Mamlakatimizda ijtimoiy sohani isloh etish borasida amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar tizimida qishloq aholi punktlarining qiyofasini tubdan o'zgartirish, namunaviy loyihalar asosida yangi uy-joylar qurish, qishloqda mohiyat e'tibori bilan yangi infratuzilmani shakllantirish hisobidan qishloq ahlining hayotini yanada yaxshilashga alohida e'tibor qaratmoqdamiz.

“Aholining ovqatlanishini yaxshilash, un va tuzni zarur mikroelementlar bilan to'yintirish, onalar va bolalarni vitamanga boy dori-darmonlar bilan ta'minlash bo'yicha amalga oshirilgan chora-tadbirlar tufayli bugungi kunda bolalarimizning 92 foizi rivojlanish ko'rsatkichlari bo'yicha Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti standartlariga mos keladi va hech shubhasiz, bu biz erishgan katta yutuqlardan biridir.”⁴

⁴ I.A.Karimov “Bosh maqsadimiz – mavjud qiyinchiliklarga qaramasdan, olib borayotgan islohotlarni, iqtisodiyotimizda tarkibiy o'zgarishlarni izchil davom ettirish, xususiy mulkchilik, kichik biznes va tadbirkorlikka yanada keng yo'l ochib berish hisobidan oldinga yurishdir” nomli ma'ruzasi. Xalq so'zi gazetasi, 16.01.2016

Ushbu bitiruv malakaviy ishi Qashqadaryo viloyatida va Amu-Qashqadaryo ITXBda mehnat resurslaridan foydalanishni yaxshilash, mehnat unumdorligini oshirishga va moddiy rag‘batlantirishni takomillashtirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Shuning uchun ham ushbu mavzudan kelib chiqqan holda kelajakda Amu-Qashqadaryo ITXB uchun katta amaliy ahamiyat kasb etadi.

Bitiruv malakaviy ishning tarkibi va hajmi. Bitiruv malakaviy ishi kirish, uchta bob, xulosa va takliflar hamda foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxatidan iborat. Barcha ma’lumotlar 75 bet, 8 ta jadval va 3 ta rasmlarda o‘z ifodasini topgan

Xulosa qismida hozirgi kunda mamlakat iqtisodiyot tarmoqlarining samaradorligini oshirishda mehnat resurslari alohida o‘rin tutadi. Korxonalarining ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish xususiyatlaridan kelib chiqqan holda korxonada mehnat resurslaridan samarali foydalanish va mehnat unumdorligini oshirish, ishchilarni ijtimoiy himoya qilish, ularni dam olishlari, davolanishlari, kasbiy mahoratlari va zamonaviy texnologiyalar bilan samarali ishlashlari uchun imkoniyatlar yaratish, xorijiy investitsiyalarni jalb etish va korxonaning biznes rejasini maqbul holatda tuzish zarurligiga oid tavsiyalar berilgan.

I-BOB. MAMLAKATIMIZ AGROSANOAT MAJMU'I TARMOQLARIDA MODDIY RAG'BATLANTIRISH VA MEHNATGA HAQ TO'LASHNI TAKOMILLASHTIRISHNING ILMIY VA NAZARIY ASOSLARI

1.1. Mehnat resurslari to'g'risida tushuncha, ularning tarkibi va moddiy rag'batlantirishning oshirishning ilmiy-nazariy asoslari

Mamlakatimiz mintaqalarida mehnat resurslarining ish bilan band bo'lmagan qismi ko'rsatkichi hozirgi vaqtda asta-sekin o'sib borish an'anasiga ega. Bunday holat sanoat mehnatining tor doirasida qo'llanilishi, yangi ish joylarini yaratishga yo'naltirilgan investitsiyalar hajmining yetarli emasligi, mehnat resurslari sonining ish joylari miqdoriga nisbatan tezroq o'sishi, ishchi kuchiga talab va taklif o'rtasida nomutanosiblikning mavjudligi, mahalliy kadrlar malakasi va raqobatbardoshlik qobiliyatining pastligi va ularning ish axtarish harakatlarining sustligi bilan asoslanadi. Bundan tashqari, mehnat resurslarining oqilona bandligini ta'minlashga yangi yerlar o'zlashtirilishining kamayishi, intensiv texnologiya va kam mehnat talab qiladigan texnikaning nisbatan unumsiz qo'llanilishi, xo'jalik yuritish, ishlab chiqarish va mehnatni tashkil qilishning yangi bozor usullaridan samarasiz foydalanilishi, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyati rivojlanishining yaxshilanayotganligi, ish bilan band bo'lganlar moddiy manfaatdorligining yuqori bo'lishiga erishishi ijobiy natijalardan hisoblanadi.

Joylarda aholining ish bilan oqilona bandligini ta'minlash va ishsizlikni kamaytirishning samarali mexanizmlaridan biri mintaqaviy mehnat bozorini maqsadga muvofiq shakllantirish va rivojlantirish hamda uni tartibga solish hisoblanadi. Bu ishchi kuchiga talab va taklif o'rtasidagi uzviy aloqalar va ziddiyatlarni, ular hamkorligining samaradorlik mezonlarini aniqlashga, ishchilarning kasb malakasini oshirishning asosiy yo'nalishlarini belgilashga hamda jonli mehnat resurslarining "ortiqcha" va ish joylari "taqchil" sharoitlarda ishchi kuchiga talab va taklifni mikroiqtisodiy tartibga solishga, pirovardida ijtimoiy-iqtisodiy va tashkiliy tadbirlarni maqsadga muvofiq ravishda ishlab chiqishga samarali imkon beradi. Bunday

tadbirlarni ishlab chiqish sodir bo'layotgan jarayonlarni chuqur o'rganishni, mehnat resurslaridan samarali foydalanishni, mehnat unumdorligini oshirish, mintaqaviy mehnat bozorini shakllantirilishi va rivojlantirilishining eng muhim muammolarini va ularni ijobiy yechish yo'llarini aniqlashni taqozo qiladi. Bu yo'llarni to'g'ri topish esa mintaqaviy mehnat bozorining shakllanishi va faoliyat ko'rsatishining nazariy va amaliy asoslarini mukammalroq o'rganishni talab etadi.

Mehnat resurslari deb, aholining mehnatga yaroqli faol qismiga aytiladi. Mehnat resurslari tarkibiga quyidagilar kiradi:

- 16 yoshdan 60 yoshgacha erkaklar
- 16 yoshdan 55 yoshgacha ayollar
- 15 yoshga to'lgan o'smirlar
- pensiya yoshidagi mehnatga yaroqli kishilar.

Mehnatga qobiliyatli aholining oqilona bandligini shakllantirishning asosiy demografik manbalaridan biri uning iqtisodiy faol qismi kengayishidan iborat. Aholining iqtisodiy faol qismi mulkchilikning turli xil tashkiliy-huquqiy va iqtisodiy shakllariga ega korxonalarda ish bilan band bo'lgan yollanma xodimlarni, mustaqil shaxslar va tadbirkorlarni, ish qidirayotgan (shu jumladan, ishsiz) mehnatga qobiliyatli, band bo'lmagan aholini qamrab oladi.

Korxonalarda mavjud bo'lgan mehnat resurslaridan yil davomida to'liq va samarali foydalanish natijasida ularning mehnatlari unumdorligini kelajakda yuksaltirish eng muhim muammolardan biri hisoblanadi. Uni muvaffaqiyatli hal etish keng miqyosda tashkiliy, iqtisodiy hamda ijtimoiy tadbirlarni amalga oshirishni taqozo etadi.

Dastavval hududlarida, jumladan, faoliyat ko'rsatayotgan korxonalarda mavjud bo'lgan mehnat resurslarining real miqdorini aniqlash lozim. Shu bilan birga aholining mutlaq (absolyut) o'sishini e'tiborga olgan holda mehnat resurslarining ko'payish yoki kamayish jarayonini aniqlash kerak. Mehnat qilish qobiliyatiga ega bo'lgan aholining harakatini ham hisobga olish zarur. Shundan so'ng mavjud bo'lgan ish joylarining

hozirgi hamda istiqboldagi sonini real aniqlashga alohida e'tibor berish kerak. Shularga asoslangan holda mehnat balansi ishlab chiqilishi zarur.

Yuqoridagilarga asoslanib mehnat resurslarining ish bilan ta'minlanganlik darajasi, shu orqali korxonalarda va tarmoqlarda mavjud bo'lgan mehnat resurslarining ish bilan ta'minlanganlik darajasi aniqlanadi. Uning darajasi birga yaqin bo'lsa yaxshi, aks holda mehnat resurslarini ish bilan ta'minlash chora-tadbirlari asoslangan holda ishlab chiqilishi kerak. Buning uchun korxonalarda va kichik biznes hamda xususiy tadbirkorlik subyektlarida yangi ish joylarini tashkil etish imkoniyatlarini rejalashtiradi. Yangi tashkil etilayotgan subyektlar, yerlarni o'zlashtirish, qurilishni, ta'mirlashni, mahsulotlarni qayta ishlashni (o'simchilik va chorvachilik bo'yicha), xalq iste'moli tovarlari ishlab chiqarishni, xizmat ko'rsatish sohalarini tashkil etish va rivojlantirish bilan bog'liq bo'lgan tadbirlarni belgilab, ularning hal etilishini ta'minlashga harakat qilinadi. Bu masalalar respublika budjeti hisobidan amalga oshirilishini ham e'tiborga olish lozim.

Mehnat resurslaridan foydalanishni rivojlantirish maqsadida ularni takror ishlab chiqarish jarayonlarini, ya'ni malakalarini oshirish, tayyorlash va qayta tayyorlash tadbirlarini ham belgilab olgan holda amalga oshirilishiga e'tibor berish zarur.

Korxonalarda mehnat qilish qobiliyatiga ega bo'lgan fuqarolar mehnat unumdorligi darajasini yuksaltirishga hozirgi davrda alohida e'tibor berish lozim. Bu masalaning hal etilishida eng ta'sirchan omil moddiy manfaatdorlik hisoblanadi. Darhaqiqat, bozor iqtisodiyoti sharoitida kim yaxshi, sifatli ishlasa, ko'p haq oladi. Shunday ekan, korxonalarda ham yaxshi, samarali mehnat qilayotgan ishchi-xizmatchi mehnatiga yarasha ko'proq haq olishi lozim. Shunda u rag'batlantirilgan hisoblanadi. Shu bilan birga mehnatkashlarni moddiy hamda ma'naviy rag'batlantirishni amalga oshirishni ta'minlash kerak. Eng avvalo, mehnatlari natijalarini e'tiborga olgan holda mukofotlash, turli xildagi unvonlarni berish lozim. Bu unvonlar ham ma'lum darajada fuqarolarni mablag'lar bilan ta'minlaydi. Jumladan, Respublikada xizmat ko'rsatgan iktisodchi, agronom, irrigator unvolarini olganlarning asosiy ish haqlariga eng kam

oylikning 60 foizi miqdorida ustama beriladi. Demak, ma'naviy rag'batlantirish ham ayrim hollarda moddiylashadi.

Korxonalarda mehnat jarayonlarini mexanizatsiyalashtirish, avtomatlashtirish, elektrlashtirish natijasida sarflanayotgan mehnatning unumdorligi oshishini ta'minlash mumkin. Buning uchun korxonalar ixtiyoridagi barcha asosiy vositalarning ishga yaroqliligini oshirish hamda ulardan yil davomida to'liq foydalanishga erishish tadbirlarini shakllantirish lozim. Eng avvalo, ularni malakali kadrlar, ta'mirlash ustaxonalari bilan ta'minlash kerak. Korxonalarining ishlab chiqarish resurslari bilan ta'minlanganligini ham talab darajasiga yetkazish zarur. Buning uchun esa moliyaviy resurslar bilan ta'minlash choralarini aniqlab, ularning bajarilishini ta'minlash kerak.

Demak, korxonalarda mehnat resurslaridan yil davomida to'liq va samarali foydalanish hamda ularning mehnat unumdorligini oshirish uchun quyidagi chora-tadbirlar amalga oshirilishini ta'minlash maqsadga muvofiqdir:

tarmoqning rivojlanishini e'tiborga olgan holda qo'shimcha ish joylarini tashkil etish;

tarmoqning ishlab chiqarish tarkibini takomillashtirish va moddiy-texnika ta'minotini yuksaltirish;

ishlab chiqarishga yangi texnikalarni, samarali texnologiyalarni izchillik bilan tatbiq etish;

tadbirkorlik shakllarini rivojlantirish;

mehnat qilish uchun barcha sharoitlarni yaratish, mehnatni tashkil etishning samarali turlarini joriy qilish va rivojlantirish;

kadrlarni tayyorlash, malakalarini oshirish, ularni moddiy, ma'naviy rag'batlantirishni takomillashtirish va boshqalar.

Yuqoridagi chora-tadbirlarning ishlab chiqarishga joriy etilishi tarmoqdagi mehnat resurslaridan foydalanishni yaxshilab, mehnat unumdorligi oshishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Mehnat resurslari korxonalarni rivojlantirishda ishlab chiqarish resurslarining eng faol omili sifatida katta ahamiyatga ega. Ular ishlab chiqarish jarayonida ongli ravishda qatnashib, ko‘proq, sifatliroq mahsulotlarni talabni qondiradigan miqdorda yetishtirishga, ish va xizmatlarni bajarishga harakat qiladi. Shunday ekan, ulardan yil davomida to‘liq, samarali foydalanishga erishish lozim. Buning uchun mehnat resurslaridan foydalanilayotganlik darajasini aniqlash kerak. Uni aniqlash uchun quyidagi ko‘rsatkichlardan foydalaniladi:

a) Mavjud bo‘lgan mehnat resurslaridan foydalanish koeffitsiyenti. Uni aniqlash uchun ishlab chiqarish jarayonida haqiqatda qatnashgan mehnat resurslari miqdorini (kishi) xo‘jalikda shartnoma (buyruq) bo‘yicha mavjud bo‘lgan mehnat resurslari miqdoriga taqsimlanadi. U quyidagi formula yordamida aniqlanadi:

$$MK = \frac{\sum IIMp}{\sum MMP}$$

Bunda: M_k – mehnat resurslaridan foydalanish koeffitsiyenti;

$\sum IIMp$ – haqiqatda ishlagan jami mehnat resurslari, kishi;

$\sum MMP$ – mavjud bo‘lgan jami mehnat resurslari, kishi.

Bu ko‘rsatkichning darajasi birga yaqin bo‘lgani yaxshi. Shunda u mavjud mehnat resurslaridan foydalanish yuqori bo‘lganligidan dalolat beradi.

b) Mehnat resurslarining korxonada faoliyatida qatnashishi (1 oyda, 1 yilda).

Uning miqdorini xo‘jalik faoliyatida jami sarflangan vaqtni sarflangan mehnat resurslarining umumiy miqdoriga taqsimlash natijasida aniqlash, bunda quyidagi formuladan foydalanish mumkin:

$$M_{pX_{KK}} = \frac{\sum M_{p\sigma}}{\sum IIMp}$$

Bunda: $M_{pX_{KK}}$ – mehnat resurslarining ma‘lum bir muddatda o‘rtacha ishlagan ish vaqti, kishi-kuni, kishi-soati;

$\sum M_{p\sigma}$ – mehnat resurslarining jami sarflagan vaqti, kishi-kuni, kishi-soat.

Bu ko‘rsatkichning mutlaq (absolyut) miqdori aniqlanayotgan davrdagi (oyda, yilda) bir kishining ish vaqti fondidan yuqori bo‘lmaydi. Mehnat resurslarining har bir

guruhi uchun amaldagi qonunlarda yillik yoki oylik ish vaqti fondi belgilanadi. Uning miqdorini bir yildagi kalendar kunlar miqdoridan barcha turdagi bayram (agar u qonun bo'yicha dam olish kuni hisoblansa), dam olish hamda ta'til (otpuska) kunlarini ayirish orqali aniqlanadi. Respublikada yillik ish vaqti fondi 276-286 kun miqdorida belgilangan. Bu iqtisodiy faol mehnat resurslarining yillik ish vaqti fondi hisoblanadi. O'smirlar uchun bu fond ularni ijtimoiy jihatdan himoya qilgan holda belgilangan. Xuddi shunday imtiyozlar inson salomatligi uchun zarur ishlarni bajaruvchilar uchun ham o'rnatilgan.

в) Belgilangan ish vaqti fondidan foydalanish koeffitsiyenti ham aniqlanadi. U bir ishchi yoki xizmatchining ishlab chiqarishda haqiqatda ishlagan vaqtini (kishi-kuni, kishi-soatini) qonunda belgilangan miqdorda ishlashi lozim bo'lgan vaqtga taqsimlash natijasida aniqlanadi. Buning uchun quyidagi formuladan foydalanish mumkin:

$$ИВФК = \frac{МрИв}{МрИн}.$$

Bunda: ИВФК – ish vaqti fondidan foydalanish koeffitsiyenti;

МрИв – mehnat resurslari hisoblangan bir kishining bir yilda ishlagan vaqti, kishi-kuni, kishi-soati;

МрИн – bir kishi uchun qonunda belgilangan, ishlashi lozim bo'lgan vaqt, kishi-kuni, kishi-soat.

Bu koeffitsiyentning miqdori birdan oshmasligi kerak. Agar u qanchalik kam bo'lsa, bu mehnat resursi foydali mehnat jarayonida kam qatnashganligidan dalolat beradi.

г) Mehnatning mavsumiylik koeffitsiyenti. Uning miqdorini bir yil, bir oy mobaynida eng ko'p ish kunini shu davrdagi eng kam ish kuni miqdoriga taqsimlash natijasida hisoblash mumkin. Bunda quyidagi formuladan foydalanish maqsadga muvofiqdir:

$$ММ = I \frac{!oЭИк}{!oКИв}.$$

Bunda: ММ –mehnatning mavsumiylik koeffitsiyenti;

IoЭИк – bir yildagi yoki oydagi eng ko‘p ish kuni;

IoКИВ – bir yilda yoki oydagi eng kam ish kuni.

Uning miqdori ham 1-1,2 atrofida bo‘lgani maqsadga muvofiqdir. Hozirgi vaqtda uning miqdori 2-2,3 ga teng bo‘lmoqda. Bu mehnat resurslarining ishlab chiqarish jarayonida bir meyorda qatnashmayotganligidan dalolat beradi. Bu holni yumshatish zarur. Buning uchun kam mehnat sarflanadigan oylarda ishlab chiqarishning boshqa sohalarini tashkil etish maqsadga muvofiqdir. Bu masalani har bir korxonaga o‘zi ichki imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda hal etishi mumkin.

d) Mehnatning unumdorligi darajasi. Uning mutlaq (absolyut) darajasini aniqlash uchun haqiqatda sarflangan jami ish vaqti miqdorini shu davrda ishlab chiqilgan mahsulot miqdoriga, qiymatiga hamda bajarilgan ish hajmiga taqsimlash zarur. Bu mehnatni tejash iqtisodiy qonunining talabi.

Amaliyotda esa u haqiqatda ishlab chiqarilgan mahsulotning, bajarilgan ishning miqdori yoki qiymatini unga sarflangan ish vaqtiga taqsimlash natijasida aniqlanmoqda. Bunday usulda ular bir-birlarini inkor etmaydi, balki to‘ldiradi. Ularni aniqlash uchun ushbu formuladan foydalanish mumkin:

$$My_k \frac{C_B}{E_M} \ddot{e}_{ku} \frac{E_M}{C_B}$$

Bunda: My – mehnatning unumdorlik darajasi, kishi-kuni, soati, so‘m;

C_B – mahsulot yetishtirish, xizmat ko‘rsatish uchun sarflangan ish vaqti, kishi-kuni, soatda;

E_M – sarflangan vaqt ichida yetishtirilgan mahsulot, s, so‘m.

Bu ko‘rsatkich yetishtirilayotgan bir birlikdagi (sen, tonna, so‘m) mahsulot uchun qancha vaqt sarflanganligini yoki sarflangan bir birlikdagi vaqt evaziga qancha mahsulot yetishtirilganligining, xizmatlar bajarilganligining darajasini ifodalaydi. Mahsulot birligiga sarflangan jonli mehnat miqdori kamaysa yoki sarflangan bir birlik mehnat evaziga yetishtirilgan mahsulot birligi ko‘paysa, mehnat unumdorligi oshganligidan dalolat beradi. Bu ko‘rsatkich qishloq xo‘jaligida ayrim ish, mahsulot turlari, davrlari hamda xo‘jalik miqyosida natura hamda qiymat ko‘rinishida aniqlanadi. Uning darajasini qiymat ko‘rinishida bir necha yillar davomida aniqlashda

qiyosiy baholardan foydalanish lozim. Shunda qishloq xo‘jalik mahsulotlari baholari o‘zgarishining ta’siri bartaraf etiladi. Yuqorida keltirilgan ko‘rsatkichlar yordamida qishloq xo‘jalik ishlab chiqarishida qatnashayotgan mehnat resurslaridan qanday foydalanilayotganlik hamda sarflanayotgan mehnatning unumdorlik darajasi aniqlanib, chuqur tahlil etiladi.

Shunga asoslangan holda kelajakda mehnat resurslaridan foydalanishni yaxshilash va sarflanishi zarur bo‘lgan mehnatning unumdorligini oshirish uchun qanday tadbirlarni ishlab chiqish kerakligi belgilanadi.

Bulardan tashqari qishloq xo‘jaligida tarmoq sifatida band bo‘lgan mehnat resurslari salmog‘i ham aniqlanadi. Uning darajasi tarmoqda band bo‘lgan mehnat resurslari miqdorini makroiqtisod darajasida, ya’ni respublika miqyosida band bo‘lgan mehnat resurslari soniga taqsimlash natijasida aniqlanadi. Aniqlangan raqam 100 ga ko‘paytiriladi. Chunki u foizda ifodalanadi. Buning uchun quyidagi formuladan foydalanish mumkin:

$$TBM_c = - \frac{TBM_M}{MBM_M} * 100$$

Bunda: TBM_c —tarmoqda band bo‘lgan mehnat resurslarining salmog‘i, foiz;

TBM_M —tarmoqda band bo‘lgan mehnat resurslarining miqdori, mln. ishchi;

MBM_M —makroiqtisod miqyosida band bo‘lgan mehnat resurslarining umumiy miqdori, mln. kishi.

Bu ko‘rsatkichni qishloq xo‘jaligi tarkibidagi tarmoqlar (o‘simchilik, chorvachilik, paxtachilik...) doirasida ham aniqlash mumkin. Bunda qishloq xo‘jaligi asos qilib olinadi. Ichki tarmoqlarning shunga nisbatan salmog‘i aniqlanadi. Tarmoq miqyosida mamlakat qishloq hududlarida yashayotgan aholining qanday salmoqqa egaligi, qishloq xo‘jaligida bandligi ham aniqlanishi mumkin. Shu ko‘rsatkichlar yordamida makroiqtisod doirasida ishlab chiqarish tarmog‘ida band bo‘lgan mehnat resurslarining salmog‘i, ular mehnatining unumdorlik darajasi aniqlanib, tahlil qilinishi mumkin. Shuning natijasida tarmoqda mehnat resurslarining bandligiga oid chora-tadbirlar makroiqtisod doirasida ishlab chiqilishi mumkin.

Respublika fuqarolarining mehnat qilish qobiliyatiga ega bo'lgan qismi mehnat resurslari hisoblanadi. Ularning ongli ravishda, aniq maqsadni ko'zlab sarflagan mehnatlari natijasida yangi qiymat yaratiladi, ya'ni xizmat ko'rsatiladi va mahsulotlar ishlab chiqariladi.

Mehnat resurslaridan foydalanish, ularning mehnat unumdorligi darajasini ko'rsatkichlar tizimi asosida aniqlash lozim.

Mehnat resurslaridan foydalanish darajasi hozirgi davr talabiga to'liq javob bermaydi. Sababi - ular ish joylari bilan to'liq ta'minlanmagan hamda iqtisodiy rag'batlantirish ham to'liq takomillashtirilmaganligidir.

Kelajakda mehnat resurslaridan foydalanishni yaxshilash va mehnat unumdorligini oshirish maqsadida yangi ish joylarini barpo etish, takror ishlab chiqarish sohalarini rivojlantirish, moddiy va ma'naviy rag'batlantirishni takomillashtirish lozim. Shuningdek, mehnat bozorini rivojlantirish maqsadga muvofiqdir.

1.2. Korxonalarda mehnat unumdorligini oshirishga ta'sir ko'rsatuvchi obyektiv va subyektiv omillar

Korxonalarda mehnat unumdorligini oshirish muhim masalalardan hisoblanib, unga ta'sir ko'rsatuvchi obyektiv va subyektiv omillar mavjud. Jahon miqyosida mehnat resurslaridan samarali foydalanish hamda mehnat unumdorligini oshirish umumiy iqtisodiy qonuniyatlarga asoslanadi.

Mehnat unumdorligini oshirishga ta'sir ko'rsatuvchi obyektiv va subyektiv omillar mehnat sohasida gender tengligi bo'yicha tabaqalash ko'rsatkichlariga asoslanadi:

- ish kuchi tarkibidagi ayollar salmog'i;
- ma'muriy-boshqaruv personal tarkibidagi ayollar salmog'i;
- muhandis-texnik xodimlar tarkibidagi ayollar salmog'i;
- ishsiz ayollar va erkaklar miqdori.

Ko'rsatkichlarning to'rtinchi guruhi mehnat xavfsizligiga taalluqlidir. Ularga ishlab chiqarishdagi o'lim holatiga sabab bo'lgan hamda o'limga olib kelmagan jarohatlanish ko'rsatkichlari kiradi.

Shuningdek, ijtimoiy himoya mezonlarini qamrab olgan. Xodimlarning ijtimoiy himoya qilinishi zarurati xalqaro mehnat tashkilotining Nizomida e'tirof etilgan. Xalqaro mehnat konferensiyasi tomonidan 2001 yilda qabul qilingan ijtimoiy ta'minot to'g'risidagi rezolyutsiyada "ijtimoiy ta'minot insonning huquqi va jamiyatda barqarorlikni saqlab turish vositasi, inson qadr-qimmati va ijtimoiy adolatning asosi" sifatida belgilangan. Ushbu asos xalqaro mehnat tashkiloti tomonidan 1952 yilda qabul qilingan.

Ijtimoiy ta'minotning eng kam normalari to'g'risidagi konvensiyasida ijtimoiy himoya va nafaqalarning quyidagi oltita turi ajratib ko'rsatiladi:

- tibbiy xizmat ko'rsatish;
- kasallanish bo'yicha nafaqa;
- ishsizlik bo'yicha nafaqa;
- keksalik bo'yicha nafaqa;
- ishlab chiqarishda jarohatlanish holatlarida nafaqa;
- oilaviy nafaqa;

Aholini turmush darajasini oshirishda mehnat resurslaridan foydalanishning innovatsion yo'llari mavjuddir. O'zbekistonda istiqloqlning dastlabki yillaridan boshlab aholini ish bilan ta'minlash, ularning daromadini ko'paytirish va turmush darajasini yuksaltirish masalalariga ustuvor vazifa sifatida alohida e'tibor qaratib kelinmoqda. Bu bejiz emas, albatta. Chunki, aholi hayot tarzi qanchalik yaxshilanib boravergani davlat iqtisodiyoti shunchalik taraqqiy etayotganini ifodalaydi.

Bugun O'zbekiston iqtisodiyoti dunyodagi jadal rivojlanayotgan davlatlar qatoriga kiradi. Mustaqillik yillarida iqtisodiyotning tarmoq tarkibi tubdan o'zgartirildi. Yalpi ichki mahsulotda (YAIM) kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning salmog'i 56,5 foizga (2000 yil 31 foiz edi) yetdi, ish bilan bandlarning 78,0 foizi shu sohada ishlamoqda (2000 yil 49,7 foiz edi). Har ikki ish joyining bittasi kichik biznes va xususiy tadbirkorlikda yaratilmoqda.

Jahon Bankining ma'lumotlariga ko'ra O'zbekiston hozir to'lovga qobillik pariteti bo'yicha dunyoning 190 ta davlati orasida 66-o'rinda, BMT Rivojlanish Dasturi (PROON) ma'lumotlariga ko'ra esa O'zbekiston biznesni yuritish sohasidagi faol islohotlarni amalga oshirayotgan davlatlar orasida birinchi o'nlikka kiradi. Mamlakatimiz aholisining turmush darajasi o'sib, aholi jon boshiga asosiy oziq-ovqat mahsulotlarini o'rtacha iste'mol qilish darajasi ortdi: go'sht, sut va ulardan tayyorlangan mahsulotlar – 1,5 barobar, sabzavot – 2,6 barobar, meva – 6,3 barobar oshdi.

O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti I.Karimov tomonidan ilgari surilgan "Islohot – islohot uchun emas, avvalo inson manfaatlar uchun"⁵ degan ezgu g'oyani amalga oshirish, ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotini shakllantirish bo'yicha ko'rilgan chora-tadbirlar, aholining hayot darajasi va sifatini sezilarli darajada yaxshilashni ta'minladi. Bugungi kunda Davlat budjetining qariyb 60 foizi ijtimoiy sohani rivojlantirishga yo'naltirilmoqda. 1991 yilga taqqoslaganda, aholining real daromadlari 12 barobardan ziyod ko'paydi.

Aholining ijtimoiy turmush darajasini oshirish, birinchi navbatda, insonlarga normal mehnat sharoitlari yaratish, ularning yashashlari, ta'lim olishlari, malaka oshirishlari, ish qobiliyatlarini tiklashlari uchun zarur bo'lgan moddiy va moliyaviy shart-sharoitlarni yaratishni taqozo etadi. O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti I.Karimov "Barcha sharoitlarning, iqtisodiy, demokratik, siyosiy islohotlarning asl maqsadi insonga munosib turmush va faoliyat sharoitlarini vujudga keltirishdan iborat"⁶-deb ta'kidlab o'tgan edi. Aholi turmush darajasi davlatning ijtimoiy-iqtisodiy siyosati samaradorligini baholashning eng muhim mezonidir. Uni oshirib borish ijtimoiy rivojlanishning asosiy maqsadidir.

Turmush darajasi deganda, aholining zaruriy moddiy, nomoddiy ne'matlar va xizmatlar bilan ta'minlanganlik darajasi, ularni iste'mol qilish darajasi tushuniladi.

⁵ Конвенции и рекомендации, принятые Международной конференцией труда. В 2-х томах. Т.1. – Женева: Международное бюро труда, 1991.

⁶ I.A.Karimov "Bosh maqsadimiz – mavjud qiyinchiliklarga qaramasdan, olib borayotgan islohotlarni, iqtisodiyotimizda tarkibiy o'zgarishlarni izchil davom ettirish, xususiy mulkchilik, kichik biznes va tadbirkorlikka yanada keng yo'l ochib berish hisobidan oldinga yurishdir". nomli ma'ruzasi. Xalq so'zi gazetasi, 16.01.2016

Aholini turmush darajasini rivojlantirish ko'rsatkichlari bu har bir mamlakatni iqtisodiy o'sishini ko'rsatishdir. Shuning uchun har bir mamlakat aholi turmush darajasini oshirish uchun intiladi va uni davlat siyosatining asosiy maqsadi deb biladi.

Chunki, iqtisodiy o'sish quyidagilarni bildiradi:

- milliy mahsulot hajmini va daromadni muttasil ko'payishini, demak natijada esa aholi turmush darajasi o'sishini;

- mehnat resurslarini va ishlab chiqarish fondlarini xo'jalik oborotiga yanada to'laroq jalb qilishni, ya'ni jamiyatning chegaralangan resurslaridan to'g'ri foydalanishni;

- aholi turmush tarzini rivojlanishiga olib keluvchi yangi ehtiyojlarni va shu bilan bir qatorda ularni qondirishning yangi imkoniyatlari paydo bo'lishini.

Bizning fikrimizcha aholining turmush darajasi deganda, aholining zarur moddiy va nomoddiy ne'matlar va xizmatlar bilan ta'minlanish darajasi, ularni iste'mol qilish darajasi tushuniladi.

Bugungi kunda har qanday iqtisodiyotning rivojlanishini mehnat resurslarisiz tasavvur qilib bo'lmaydi, qolaversa, amalga oshiriladigan tub islohotlar, o'zgarishlar va ular natijasida erishiladigan yutuqlarning barchasi inson faoliyati, mehnat qobiliyati, idrok-zakovatiga bevosita bog'liq.

O'zbekistonda hozirgi innovatsion rivojlanish sharoitida mehnat va aholining ish bilan bandligi sohasida qolaversa, aholini turmush tarzini oshirishda bozor munosabatlarini rivojlantirish yangi va o'xshashi bo'lmagan yondashishni, mehnat bozori elementlarini o'rganishda muntazamligni, bozor kategoriyalari va tushunchalarining uslubiy bazasini yangilashni talab etadi.

Iqtisodiy islohotlarni amalga oshirish va zamonaviy tarmoqlarni taraqqiy ettirish bo'yicha chora-tadbirlarni amalga oshirish kelgusida aholini, ya'ni mehnat resurslarini ish bilan bandligi sohasidagi institutsional tuzilmalar faoliyatlarini jadallashtirish va meyoriy-huquqiy asoslarini rivojlantirishni talab qiladi. Mamlakatimizda har yili yuz minglab ish o'rinlari yaratilayotganligiga qaramay mehnat resurslari miqdorining muntazam o'sib borayotganligi, iqtisodiyotdagi tarkibiy o'zgarishlar va boshqa omillar ishchi kuchi taklifini unga bo'lgan talabdan yuqori bo'lishiga olib kelmoqda. Ayniqsa,

demografik jarayonlar bilan bog‘liq muammolarning mavjudligi mehnat resurslarini ish bilan ta‘minlashda ayrim muammolarni vujudga keltirmoqda. Shu o‘rinda ta‘kidlash kerakki, demografik holat murakkab ijtimoiy-iqtisodiy jarayon bo‘lib, bu jarayon mamlakat aholisi sonining dinamikasini, aholining takror barpo bo‘lishini, oila va uning tarkibidagi o‘zgarishlarni, aholi migratsiyasini, aholining milliy va ijtimoiy tarkibini va undagi o‘zgarishlarni tavsiflaydi.

O‘zbekistonda aholini turmush tarzini oshirishda va mehnat resurslarini ish bilan bandligini oshirishda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik korxonalarining roli beqiyosdir. Buning uchun kichik biznes va xususiy tadbirkorlik korxonalarining tashkil etilishi quyidagilarga sharoit yaratadi:

- aholining, yoshlarning moddiy, madaniy va kasb darajasini ko‘tarish;
- sanoat ishlab chiqarish korxonalarini aholi yashaydigan joylarga yaqinlashtirish va hakoza kiradi.

Mehnat resurslarining ish bilan bandlik darajasini oshirish uchun quyidagilarni tashkil etish maqsadga muvofiqdir:

- joylardagi kichik bo‘lsa ham xususiy tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash;
- bozor infrastrukturasi takomillashtirish;
- uy mehnatini tashkil etishni yanada rivojlantirish;
- kichik biznes va xususiy tadbirkorlik uchun iqtisodiy qo‘llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish.

Darhaqiqat, bugungi kunda bandlik masalasiga ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning eng muhim yo‘nalishi va aholi turmush farovonligini oshirishning zarur sharti sifatida qaralmoqda. Hozirgi paytda respublikamiz aholisining 60 foizi mehnat resursi bo‘lib, ularning 73 foizi iqtisodiy faol kishilardir. Qolaversa, har yili mehnat bozoriga qariyb 500 ming nafar yosh yigit-qizlar 2-3 tadan mutaxassislikni egallagan holda kirib kelayotganligi buning naqadar dolzarbligini ko‘rsatadi.

Barqaror ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotni innovatsion rivojlanishsiz amalga oshirib bo‘lmashligini inobatga olib, aholini turmush tarzini oshirishda mehnat resurslaridan foydalanishni yangicha va yangi texnologiyalar, ilm-fan va texnika yutuqlarini joriy etmasdan tasavvur qilib bo‘lmaydi. O‘zbekistonda bu borada amalga oshirilayotgan

islohotlarning samaradorligini oshirish uchun quyidagi tadbirlarni amalga oshirish lozim deb hisoblaymiz:

- iqtisodiyotning yangi tarmoqlarini aholi turmush darajasini oshirishga ta'sirini chuqur innovatsion o'rganish, bu borada ko'proq ilmiy tadqiqotlar olib borish;

- aholining ish bilan bandlik darajasini va daromad topish imkoniyatlarini yangicha, ilm-fan yutuqlarini qo'llagan holda amalga oshirish;

- mehnat resurslarini milliy iqtisodiyotimizning yangi tarkibiy tuzilmalariga keng va teng taqsimlanishini muvofiqlashtirish orqali aholini turmush tarzini oshirishga erishish;

- oliy ta'lim va o'rta maxsus ta'lim bitiruvchilarini ishlab chiqarish bilan shartnomaviy munosabatlarini innovatsion tarzda tuzish orqali ko'zlangan maqsadga erishish;

- aholining munosib turmush kechirishi uchun zarur bo'lgan innovatsion infrastrukturani jadal rivojlantirish va boshqalar.

Xulosa qiladigan bo'lsak, mehnat resurslaridan foydalanishni yaxshilash va mehnat unumdorligini oshirish yo'nalishlarining ilmiy va nazariy asoslari yoritilganda, avvalo, mehnat resurslarining tarkibi hamda korxonalarda mehnat unumdorligini oshirishga ta'sir ko'rsatuvchi obyektiv va subyektiv omillar muhim ahamiyat kasb etadi. Joylarda aholining ish bilan oqilona bandligini ta'minlash va ishsizlikni kamaytirishning samarali mexanizmlaridan biri mintaqaviy mehnat bozorini maqsadga muvofiq shakllantirish va rivojlantirish hamda uni tartibga solish hisoblanadi. Bu ishchi kuchiga talab va taklif o'rtasidagi uzviy aloqalar va ziddiyatlarni, ular hamkorligining samaradorlik mezonlarini aniqlashga, ishchilarning kasb malakasini oshirishning asosiy yo'nalishlarini belgilashga hamda jonli mehnat resurslarining "ortiqcha" va ish joylari "taqchil" sharoitlarda ishchi kuchiga talab va taklifni mikroiqtisodiy tartibga solishga, pirovardida ijtimoiy-iqtisodiy va tashkiliy tadbirlarni maqsadga muvofiq ravishda ishlab chiqishga samarali imkon beradi. Bunday tadbirlarni ishlab chiqish sodir bo'layotgan jarayonlarni chuqur o'rganishni, mehnat resurslaridan samarali foydalanishni, mehnat unumdorligini oshirish,

mintaqaviy mehnat bozorini shakllantirilishi va rivojlantirilishining eng muhim muammolarini va ularni ijobiy yechish yo‘llarini aniqlashni taqozo qiladi.

Mehnatga qobiliyatli aholining oqilona bandligini shakllantirishning asosiy demografik manbalaridan biri uning iqtisodiy faol qismi kengayishidan iborat. Aholining iqtisodiy faol qismi mulkchilikning turli xil tashkiliy-huquqiy va iqtisodiy shakllariga ega korxonalarda ish bilan band bo‘lgan yollanma xodimlarni, mustaqil shaxslar va tadbirkorlarni, ish qidirayotgan (shu jumladan, ishsiz) mehnatga qobiliyatli, band bo‘lmagan aholini qamrab oladi. Mehnat resurslaridan foydalanishni yaxshilash maqsadida ularni takror ishlab chiqarish jarayonlarini, ya’ni malakalarini oshirish, tayyorlash va qayta tayyorlash tadbirlarini ham belgilab olgan holda amalga oshirilishiga e’tibor berish zarur.

Korxonalarda mehnat qilish qobiliyatiga ega bo‘lgan fuqarolar mehnat unumdorligi darajasini yuksaltirishga hozirgi davrda alohida e’tibor berish lozim. Korxonalarda mehnat unumdorligini oshirish muhim masalalardan hisoblanib, unga ta’sir ko‘rsatuvchi obyektiv va subyektiv omillar mavjud. Jahon miqyosida mehnat resurslaridan samarali foydalanish hamda mehnat unumdorligini oshirishda ushbu umumiy iqtisodiy qonuniyatlarga asoslanish zarur hisoblanadi.

II-BOB. AMU-QASHQADARYO ITXBDA MODDIY RAG‘BATLANTIRISH TIZIMI VA MEHNATGA HAQ TO‘LASH ISHLAB CHIQARISH XARAJATLARINING HOZIRGI HOLATI VA SAMARADORLIK KO‘RSATKICHLARINING TAHLILI

2.1. Amu-Qashqadaryo ITXBning ijtimoiy-iqtisodiy tavsifi, mehnat resurslaridan foydalanish holati va moddiy rag‘batlantirishning tahlili

Amu-Qashqadaryo irrigatsiya tizimlari havza boshqarmasi O‘zbekiston Respublikasi Qishloq va suv xo‘jaligi vazirligining 2003 yil 5 sentabrdagi 158-sonli buyrug‘i bilan tasdiqlangan hamda Qarshi shahar hokimining 2003 yil 16 sentabrdagi X-839/9-sonli qarori bilan ro‘yxatga olingan.

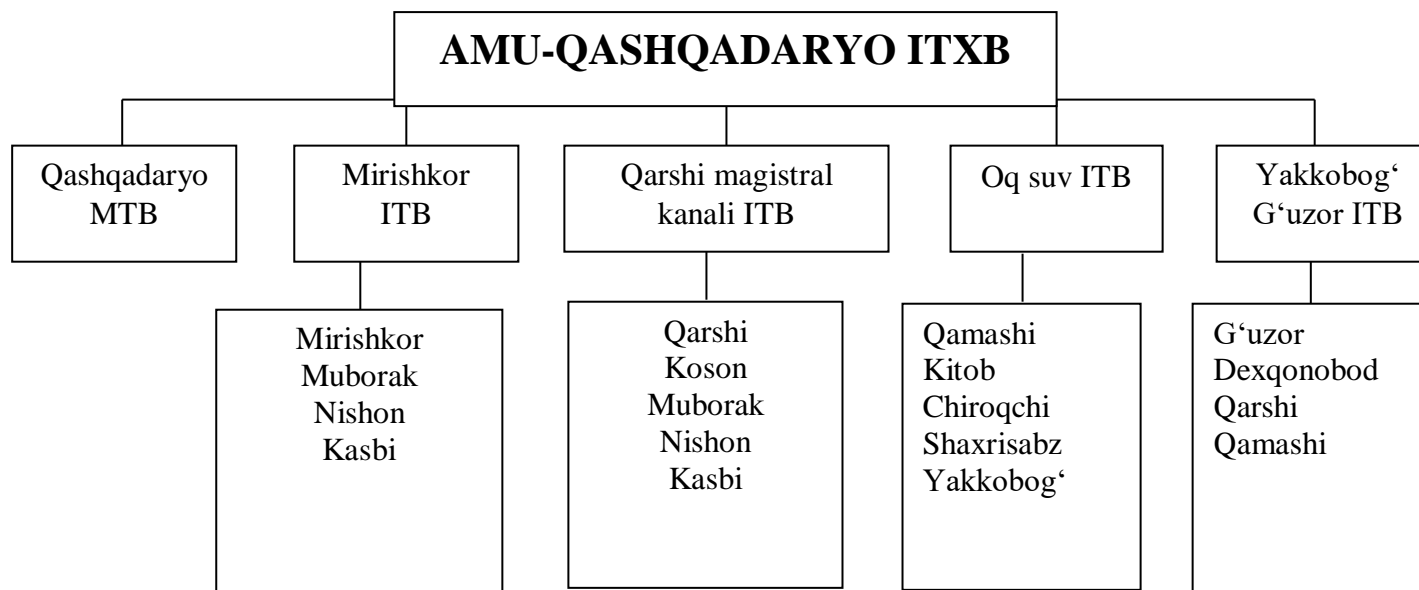
O‘zbekiston Respublikasi Qishloq va suv xo‘jaligi vazirligining Amu-Qashqadaryo irrigatsiya tizimlari havza boshqarmasi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2003 yil 21 iyuldagi 320-sonli qarori hamda O‘zbekiston Respublikasi Qishloq va suv xo‘jaligi vazirligining 2003 yil 29 iyuldagi 121-sonli buyrug‘i asosida tashkil etildi.

Amu-Qashqadaryo irrigatsiya tizimlari havza boshqarmasi (bundan keyingi matnda “Havza boshqarmasi”) O‘zbekiston Respublikasi Qishloq va suv xo‘jaligi vazirligining ushbu havza bo‘yicha suv xo‘jaligi sohasidagi organi hisoblanadi.

Havza boshqarmasi yuridik shaxs hichoblanadi. O‘zbekiston Davlat gerbi tasviri tushurilgan va o‘z nomi yozilgan muhrga, bank muassasalarida hisob raqamlariga ega bo‘ladi.

Havza boshqarmasi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2003 yil 21 iyuldagi 320-sonli qarori hamda O‘zbekiston Respublikasi Qishloq va suv xo‘jaligi vazirligining 2003 yil 29 iyuldagi 121-sonli buyrug‘i bilan tasdiqlangan 30 nafar xodimlardan iborat markaziy apparatga shuningdek, yuridik maqomga ega bo‘lgan quyidagi tarkibiy bo‘limlardan iborat: “Qashqadaryo” magistral tizimi boshqarmasi; “Mirishkor” irrigatsiya tizimi boshqarmasi; “Oqsuv” irrigatsiya tizimi boshqarmasi; “Yakkabog‘-G‘uzor” irrigatsiya tizimi boshqarmasi; Qarshi magistral kanali irrigatsiya tizimi boshqarmasi;

Amu-Qashqadaryo irrigatsiya tizimlari havza boshqarmasining tuzilmaviy strukturasi quyidagi rasmda keltirilgan.
Amu-Qashqadaryo irrigatsiya tizimlari havza boshqarmasining
2017 yil 5 apreldagi 56-sonli bo‘yruq‘iga ilova

2.1.1-rasm. Amu-Qashqadaryo irrigatsiya tizimlari havza boshqarmasi boshqaruv tuzilmasi

Amu-Qashqadaryo irrigatsiya tizimlari havza boshqarmasining yuridik manzili: Qarshi shahri, O‘zbekiston ko‘chasi, 81-a uy.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2003 yil 24 martdagi “Qishloq xo‘jaligida islohotlarni chuqurlashtirishning eng muhim yunalishlari to‘g‘risida” gi Farmoniga asosan respublikada fermer xo‘jaliklarini rivojlantirish ustuvor yunalish deb belgilandi. Ushbu farmonga muvofiq respublika Qishloq va suv xo‘jaligida o‘tkazilayotgan islohotlarni yanada chuqurlashtirish, soha boshqaruvini takomillashtirish maqsadida Vazirlar Mahkamasining 2003 yil 28 iyundagi 290-sonli va 21 iyuldagi 320-sonli qarorlari qabul qilindi. Ushbu qarorlarga muvofiq, respublika suv xo‘jaligi tizimida muhim o‘zgarishlar yuz berdi. Suv resurslarini ma‘muriy-hududiy boshqarish prinsipidan havzaviy boshqarish prinsipiga o‘tkazildi. Bunday tarkibiy o‘zgarishlar tufayli 260 ta suv xo‘jaligi tashkilotlari va xizmatlari o‘rnida 101 ta suv xo‘jalik tashkilotlari tuzildi. Qarordan kelib chiqqan holda respublika suv xo‘jaligi majmuasiga O‘zbekiston Qishloq va suv xo‘jaligi vazirligi va uning tarkibiga kiruvchi 1 ta markaziy dispetcherlik xizmati, 10 ta irrigatsiya tizimlari havza boshqarmalari, 63 ta irrigatsiya tizimlari va magistral kanallar, birlamchi va ikkilamchi suvdan foydalanuvchilardan tashkil topgan suv xo‘jaligi majmuasi tashkil etildi. Qashqadaryo viloyatida Amu-Qashqadaryo irrigatsiya tizimlari havza boshqarmasi tuzilib, uning tarkibida 5ta irrigatsiya tizimlari boshqarmalari va 1ta magistral tizimlari boshqarmasi tashkil etildi.

Amu-Qashqadaryo irrigatsiya tizimlari havza boshqarmasi - suv havzasida suv resurslarini tartibga solish va foydalanishda yagona siyosat o‘tkazilishi uchun mas‘ul hisoblanadi. Havza boshqarmasi qoshida suv manbalariga qarab, quyidagi irrigatsiya tizimi boshqarmalari (ITB) mavjud:

Qarshi magistral kanali ITB– jami 216392 ga sug‘oriladigan maydonga, shundan Qarshi tumani 45049 ga, Koson tumani 74096 ga, Nishon tumani 48485 ga, Kasbi tumani 39997 ga, Muborak tumani 8522 ga va Chiroqchi tumanida 243 ga maydonga xizmat ko‘rsatadi. Sug‘orish tarmoqlarining uzunligi 569,53 km, shundan Qarshi magistral kanali uzunligi 105,2 km, tumanlararo sug‘orish

tarmoqlari 34,67 km, xo‘jaliklararo sug‘orish tarmoqlari 429,66 km.ni tashkil etadi.

Qarshi magistral tizimi boshqarmasi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2003 yil 21 iyul 320-sonli qarori va O‘zbekiston Respublikasi Qishloq va suv xo‘jaligi vazirligining 2003 yil 28 iyul 121-sonli buyrug‘i asosida tashkil etilgan bo‘lib, Amu-Qashqadaryo irrigatsiya tizimlari havza boshqarmasining tarkibiy bo‘linmasi hisoblanadi.

Qarshi magistral tizimi boshqarmasi o‘zi faoliyat ko‘rsatayotgan xududda yer usti suv resurslarini tartibga solish va foydalanishda texnik siyosat o‘tkazilishi uchun ma’sul hisoblanadi.

Mirishkor ITB – Mirishkor tumani 62807 ga, Muborak tumani 26567 ga, Nishon tumani 9209 ga, Kasbi tumani 10568 ga hamda Qarshi tumani 350 ga, jami 109501 ga sug‘oriladigan maydonga xizmat ko‘rsatadi. 288,56 km umumiy sug‘orish tarmoqlari mavjud, shundan Mirishkor magistral kanali umumiy uzunligi 118,9 km, 24,5 km respublikalararo, 93,5 km tumanlararo, bundan tashkari 169,66 km xo‘jaliklararo sug‘orish tarmoqlari mavjud.

Yakkabog‘-G‘uzor ITB– G‘uzor tumani 35125 ga, Dehqonobod tumani 2925 ga, Qarshi tumani 5480 ga, Qamashi tumani 31859 ga va Yakkabog‘ tumani 4026 ga, jami 79415 ga sug‘oriladigan maydonga xizmat ko‘rsatadi. Sug‘orish tarmoqlarining uzunligi 377,85 km, shundan Chimqo‘rg‘on suv ombori Chap qirg‘oq kanali (Paxtaobod kanali) uzunligi 54,25 km, bundan tashqari 323,60 km xo‘jaliklararo sug‘orish tarmoqlari mavjud.

Oqsuv ITB – Kitob tumani 20248 ga, Chiroqchi tumani 5839 ga, Shaxrisabz tumani 24469 ga, Yakkabog‘ tumani 30628 ga, jami 81184 ga sug‘oriladigan maydonga xizmat ko‘rsatadi. 693,23 km umumiy sug‘orish tarmoqlari mavjud, shundan Oqsuv-Yakkabog‘ birlashma kanali uzunligi 33,4 km, Sandal kanali uzunligi 24,9 km, 19,15 km tumanlararo, 615,78 km xo‘jaliklararo tarmoqlardir.

Qashqadaryo magistral tizimi boshqarmasi – viloyatimizdagi kichik suv omborlar (Qamashi tumanidagi joylashgan Qamashi, Langar, Yakkabog‘

tumanidagi Qorabog‘, Qizilsuv, No‘g‘ayli, Yangiqo‘rg‘on, Chiroqchi tumanidagi Qalqama, Dehqonobod tumanidagi Dehqonobod, Kitob tumanidagi Shurabsoy cuv ombori) hamda Oqsuvdaryo o‘zanidagi Oqsuvdaryo suv uzeli, Tanxozdaryo o‘zanidagi Qatag‘on-Chakar suv uzeli, Yakkabog‘ daryo o‘zanida joylashgan Yakkabog‘ suv uzeli, Qizilsuv daryo o‘zanidagi Tayoqli suv uzellari ekspluatatsiyasi bilan shug‘ullanadi.

Bu suv omborlar orqali 27,1 ming.ga maydon sug‘oriladi. Loyihadagi hajmi 91,9 mln.m³, shundan loyqa bosgan hajmi 17,38 mln.m³, foydali suv hajmi esa 74,52 mln.m³.ni tashkil etadi.

Zarafshon ITXB ga qarashli Eskianxor ITB – Qamashi tumani 3137 ga, Chiroqchi tumani 24484 ga, Shaxrisabz tumani 1726 ga, jami 29347 ga sug‘oriladigan maydonga xizmat ko‘rsatadi. 272,58 km sug‘orish tarmog‘i mavjud, 96,98 km viloyatlararo (shundan 65,8 km Eskianxor kanali), 21,10 km tumanlararo, 154,50 km xo‘jaliklararo sug‘orish tarmoqlari va Qalqama suv ombori (10,0 mln.m³) ni ekspluatatsiya qiladi.

Amu-Qashqadaryo irrigatsiya tizimlari havza boshqarmasi bo‘yicha jami xodimlari soni shtat bo‘yicha 1502 kishi, amalda 1484 kishidan iborat.

Amu-Qashqadaryo irrigatsiya tizimlari havza boshqarmasi markaziy apparati, magistral va irigatsiya tizimlari apparati xodimlari soni shtat bo‘yicha 90 kishi bo‘lib, amaldagi soni 86 kishi, jumladan 19 kishi ayollarni tashkil etadi.

Magistral va irrigatsiya tizimlari ishlab chiqarish xodimlari soni shtat bo‘yicha 1218 kishi, amalda 1212 kishi, jumladan 41 kishi ayollarni tashkil etadi.

Havza boshqarmasining irrigatsiya tizimlari boshqarmalari ishlab chiqarish bo‘limi va xizmat ko‘rsatish xodimlari bilan jami shtat bo‘yicha soni 1336 kishini tashkil qiladi, amaldagi soni 1324 kishi, jumladan 61 kishi ayollardir. Yoshi bo‘yicha 30-40 yosh 475 kishi, 41-50 yoshgacha 548 kishi, 51-60 yoshgacha 290 kishi va 60 yoshdan oshganlari 11 kishidan iborat.

Quyidagi jadvallarda Amu-Qashqadaryo ITXBning 2015-2017 yillardagi ma’lumotlari keltirilgan va tahlil qilingan.

Amu-Qashqadaryo irrigatsiya tizimlari havza boshqarmasi hududida suv resurslari shakllanishi va taqsimlanishi

Qishloq xo'jaligida sug'oruv suvidan foydalanish yerdan foydalanish bilan uzviy bog'liqdir. Suvning iste'mol qiymati sug'orma dehqonchilikning pirovard natijalari hisobga olingan holdagina ko'rib chiqilishi mumkin. Ishlab chiqarish vositasi bo'lgan suvning qiymati ishlab chiqarish jarayonidan ajratilsa yo'qoladi.

Sug'orish manbalaridan olingan sug'oruv suvi o'z xususiyatiga egadir. Bu suv belgilangan muddatda va kerakli miqdorda muayyan uchastkaga yuborilishi kerak. Bu shartlarni bajarmaslik qishloq xo'jalik ishlab chiqarishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Sug'oruv suvidan foydalanish samaradorligini oshirish davlat ahamiyatiga molik vazifa hisoblanadi. Suv resurslaridan samarali foydalanishning mohiyati kam xarajatlar bilan sug'oruv suvi burligiga eng ko'p mahsulot olishdadir. Bunga turli xil texnologik, tashkiliy va iqtisodiy tadbirlarni amalga oshirish yo'li bilan erishiladi.

Bunda u yerli o'zanlarda kanallari bo'lgan va gidrotexnik ishnotlar bilan kam jihozlangan sug'orish tizimlarida ancha ko'p tebranib turadi.

2.1.1- jadval

Qashqadaryo viloyatining mavjud suv omborlari

№	Suv manbalari nomi	Joylashgan joyi	Loyihaviy suv yig'ish hajmi mln.m3	Foydali suv yig'ish hajmi mln.m3
1	Talimarjon	Nishon tumani	1525,0	1445,0
2	Chimqurg'on	Qamashi tumani	500,0	408,0
3	Pachkamar	G'o'zor tumani	260,0	233,0
4	Xissarak	Shahrisabz tumani	170,0	155,0
5	Qamashi	Qamashi tumani	25,0	21,0
6	Dehqonobod	Dehqonobod tumani	18,4	10,0
7	Qalqama	Chiroqchi tumani	9,4	9,3
8	Qizilsuv	Qamashi tumani	9,0	7,7
9	Qorabog'	Qamashi tumani	7,5	6,3
10	Langar	Qamashi tumani	7,3	5,9
11	Yangiqurg'on	Yakkabog' tumani	3,3	3,0
12	Nugayli	Yakkabog' tumani	3,0	2,5
13	SHo'robsoy	Kitob tumani	2,0	1,4

**Manbalardan olinadigan suv resurslarining ekin
turlariga taqsimlanishi**

Manbalar		O'Ich. birl.	Amudaryo	Zarafshon	Qashqadaryo	
Ko'rsatkichlar						
2015 yil	Sug'oriladigan maydon		Ming ga	334,1	48,9	128,5
	shu jumla- dan	paxta	Ming ga	123,0	17,5	32,4
		g'alla	Ming ga	98,6	14,3	29,1
2016 yil	Sug'oriladigan maydon		Ming ga	334,7	56,9	129
	shu jumla- dan	paxta	Ming ga	130,7	20,8	32,6
		g'alla	Ming ga	100,3	17,7	31,9
2017 yil	Sug'oriladigan maydon		Ming ga	336,0	48,8	129,4
	shu jumladan	paxta	Ming ga	128,3	17,9	29,7
		g'alla	Ming ga	101,3	14,3	36,5

***Suv iste'molchilar uyushmalari faoliyatini yaxshilash bo'yicha amalga
chora-tadbirlar tizimi***

Viloyatimizda 147 ta SIU viloyat adliya boshqarmasidan yuridik ro'yxatdan o'tib faoliyat ko'rsatmoqda.

SIUlar hisobida 20450,0 km sug'orish tarmoqlari, shundan 6436,0 km lotok, 864,0 km metall quvur tarmoqlari, 13403 dona gidroinshootlar, 9269 dona gidropostlar, 933 dona nasos-agregatlar, 11333,0 km kollektor, shundan 4522,0 km ochik, 6811,0 km yopik kollektor tarmoklari mavjud.

2017 yil uchun tuzilgan biznes rejasi qiymati 6195,0 mln. sum, 2013 yil 10 aprel xolatiga kursatilgan 1335,0 mln. sumlik xizmatdan, 513,0 mln. sum undirilgan.

2017 yil 10 aprel holatiga 4906,3 mln. sum debitor karzdorlik, 4696,2 mln.sum kreditor karzdorlik mavjud bulib, shundan ish xakidan 1247,1 mln.sum, elektr energiyadan 2173,9 mln.sum, solikdan 1074,1 mln. sum va boshkalar 201,1 mln.sumdan iborat.

2.2. Korxonada mavjud mehnat sharoitlari va uning mehnat

unumdorligiga ta'siri

Qashqadaryo viloyati respublikamizning eng yetakchi agrar industrial viloyatlaridan biri bo'lib, don, paxta, sholi, bog'dorchilik, poliz va uzum vinochilik mahsulotlari yetishtirish va qayta ishlash va sanoat mahsulotlari ishlab chiqarishda yetakchi o'rinlardan birini egallaydi. Xalq xo'jaligi tarmoqlarida band bo'lgan aholining 43 foizi qishloq xo'jaligida, 30,8% esa kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohaslarida faoliyat ko'rsatadi.

Tahlil shuni ko'rsatadiki, mazkur viloyat bo'yicha yalpi hududiy mahsulot miqdori 2016 yilda o'tgan yilga nisbatan 5.4 foizga oshgan. Qishloq xo'jaligi bo'yicha ishlab chiqarilgan yalpi hududiy mahsulotdagi ulushi 18.3 foizni tashkil etadi. Sanoat mahsulotlari esa 37,4 foizni tashkil qilgan bo'lsa, qurilish ishlari 6 foizni tashkil etadi.

Tahlil qilish davrida aholi jon boshiga tushadigan pul daromadlari nisbatan yuqori sur'atlar bilan oshgan, buning natijasida sotib olish imkoniyati ham oshgan. Buning asosiy sababi-makroiqtisodiy barqarorlikka erishilishidir. Ijoiy ko'rsatkichlardan biri - bu aholiga pulli xizmat ko'rsatishning yuqori sur'atlar bilan o'sishidir. Sog'liqni saqlash muassasalari va maktablarning soni ham oshib borgan. Shu bilan birga viloyatda yangi tipdagi akademik litseylar va kasb-hunar kollejlari ham faoliyat yuritmoqda.

Viloyat aholisining asosiy qismi, ya'ni 56,9 foizdan ko'pi qishloq joylarida istiqomat qiladi. Viloyat xalq xo'jaligida ishlab chiqarish bilan band bo'lganlarning 32,4% qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqarish bilan shug'ullanadi. Viloyat aholisining ish bilan bandlilik darajasini tahlil qilib ko'radigan bo'lsak, undagi foydalanilmayotgan rezerv va imkoniyatlarni dehqonchilik va chorvachilik sohasi bo'yicha ko'rish mumkin. Bunda asosiy sabab, birinchidan viloyatda ko'p ukladli iqtisodiyotni rivojlantirish sharoitida, paxtadan bo'shatilgan maydonlarda meva - sabzavot, poliz mahsulotlarini va ularni

zveno, oilaviy zveno, ijara pudrati, dehqon va fermer xo‘jaligi ko‘rinishida shakllantirish ishlari olib borilmokda.

Qishloq xo‘jaligida mehnatning ilg‘or shakllarini joriy etish natijasida ishdan bo‘shab qolgan jamoa a‘zolarini va ishchilarni industrial tarmoqlarda taqsimlash maqsadga muvofiqdir.

Qashqadaryo viloyati tumanlaridagi foydali mehnatga jalb qilinmagan aholining o‘ziga xos iqtisodiy-demografik xususiyatlarini o‘rganish, ularni malakasiga ko‘ra ish bilan band etishni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Mehnat resurslaridan oqilona foydalanishning viloyat bo‘yicha aniq tadbirlari belgilanganligiga qaramay, kasb - hunar kollejlari bitiruvchilarini ishga joylashtirish hozirgi kunning dolzarb muammolaridan biri bo‘lib turibdi.

Viloyat iqtisodiyoti sektorlari bo‘yicha aholining ish bilan bandligi ko‘rsatkichlarini tahlil qilganimizda shu narsa ma‘lum bo‘ldiki, davlat sektorida faoliyat ko‘rsatayotganlarning ulushi tadqiqot o‘tkazilgan davrning oxiriga qadar 16,1 foizga pasaygan. Nodavlat sektorida band aholining 83,9 foizi faoliyat ko‘rsatib, ularning soni 2016 yilda 2013 yilga nisbatan 6,7 foizga oshgan. Holbuki, davlatimiz iqtisodiy siyosatida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish asosiy o‘rinlardan birini egallaydi. Biz quyidagi 2.2.1- jadval orqali Qashqadaryo viloyati halq xo‘jaligida kadrlarning ish bilan bandligi to‘g‘risidagi ma‘lumotlar bilan tanishib chiqamiz.

2.2.1-jadval

Qashqadaryo viloyati xalq xo‘jaligida kadrlarning ish bilan bandligini tuzilishi

Ko‘rsatkichlar	O‘lchov birligi	2014 yil	2015 yil	2016 yil	2017 yil	2017 yilda 2014 yilga nisbatan o‘zgarishi, % da
Ish bilan band bo‘lganlar-jami, ming kishi		61,8	62,7	62,9	63,6	102,9
Ish bilan band bo‘lganlar-jami		100	100	100	100	100
Shu jumladan: Qishloq xo‘jaligida	%	41,9	40,7	39,1	36,6	
	ming kishi	25,9	25,5	24,6	23,3	89,9

Sanoat va qurilishda	%	13,5	14,9	15,5	16,9	
	ming kishi	8,3	9,3	9,7	10,7	128,8
Ijtimoiy va ishlab chiqarish infra-structurasida	%	16,2	15,4	15,8	16	
	ming kishi	10,0	9,7	9,9	10,2	101,6
Xususiy tadbirkorlikda	%	28,4	29	29,6	30,5	
	ming kishi	17,6	18,2	18,6	19,4	110,5
Mehnat resurslari	ming kishi	71,3	71,7	72	73,4	102,9

Manba: Qashqadaryo viloyati iqtisodiyot va hududlarni kompleks rivojlantirish yig'ma boshqarmasining ma'lumotlari asosida tahlil qilindi.

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, xususiy tadbirkorlik yo'nalishida 2017 yilga kelib jami xalq xo'jaligida band bo'lganlarning 30,5 % faoliyat ko'rsatgan. Bu esa 2014 yilga nisbatan 2,9 % ga o'sish demakdir. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning bandlikdagi ulushi 2014 yilda 2011 yilga nisbatan 1,1 punktga oshgan. Qashqadaryo viloyati xalqining mentaliteti hamda o'ta mehnatkashligi kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlanishiga ancha katta ta'sirini o'tkazmoqda.

Dastlabki ma'lumotlarga ko'ra, 2017 yilning 1 yanvar holatiga viloyatda doimiy aholi soni 3089,4 ming kishini tashkil qildi va yil boshidan 63712 kishiga yoki 2,1 foizga ko'paydi. Qashqadaryo viloyati bo'yicha aholining tabiiy harakati 2017 yil yanvar-dekabr oylaridagi ma'lumotlari quyidagi jadvalda keltirilgan.

2.2.2-jadval

Qashqadaryo viloyati bo'yicha 2017 yilda aholining tabiiy harakati to'g'risidagi ma'lumot (har 1000 kishiga)

T/r	Ko'rsatkichlar	2016 yil	2017 yil ¹⁾	o'sish, kamayish (-)	2016 yil	2017 yil ¹⁾
1	Туғилганлар	78543	77964	597	26,2	25,5
2	Ўлганлар	11954	12394	-440	4,0	4,1
3	Табиий ўсиш	66589	65570	1019	22,3	21,4
4	Никоҳлар	31268	28559	2709	10,4	9,3
5	Ажралишлар	1752	1838	-86	0,6	0,6

Manba: Qashqadaryo viloyati iqtisodiyot va hududlarni kompleks rivojlantirish yig'ma boshqarmasining ma'lumotlari asosida tahlil qilindi. Izoh: 1) dastlabki ma'lumot

Viloyat bo'yicha tug'ilish darajasi to'g'risida tanishadigan bo'lsak, 2017 yilning yanvar-dekabrida tug'ilganlar soni 77964 kishini tashkil qildi va 2016 yilning shu davriga (78543 kishi) nisbatan 597 taga kamaydi. Tug'ilish koeffitsiyenti mos ravishda 25,5 promilleni tashkil qildi va 2016 yilning shu davriga (26,2 promille) nisbatan 0,7 promillega kamaydi. Tug'ilish darajasining kamayishi viloyatning G'uzor tumanida (26,1 dan 25,2 promillega), Qarshi tumanida (24,1 dan 23,1 promillega), Chiroqchi (32,7 dan 29,8 promillega), Shahrisabz (25,8 dan 24,4 promillega), Yakkabog' (29,5 dan 27,7 promillega) tumanlarida kuzatildi.

Viloyatda o'lim darajasi 2016 yilning yanvar-dekabrida o'lganlar soni 12394 kishini tashkil qildi va 2015 yilning shu davriga (11954 kishi) nisbatan 440 taga ko'paydi. Mos ravishda o'lim koeffitsiyenti 4,1 promilleni tashkil qildi. (2015 yil yanvar-dekabrida – 4,0 promille).

O'lganlar sonining kamayishi G'uzor (4,4 dan 4,2 promillega), Dehqonobod (3,9 dan 3,8 promillega), Qarshi tumanida (4,4 dan 3,9 promillega), Chiroqchi (3,9 dan 3,3 promillega), Shahrisabz (4,3 dan 3,8 promillega), Yakkabog' (4,1 dan 4,0 promillega) tumanlarida kuzatildi.

O'lganlar umumiy sonidan 58,4 foizi qon aylanish tizimi kasalliklaridan, 8,1 foizi - o'sma kasalliklaridan, 7,3 foizi - ovqat hazm qilish organlari kasalliklaridan, 3,7 foizi - nafas olish organlari kasalliklaridan, 5,9 foizi - baxtsiz hodisa, zaharlanish va jarohatlardan vafot etgan.

Dastlabki ma'lumotlarga ko'ra, 2016 yilning yanvar-dekabrida bir yoshga to'lmagan 544 ta bolalar o'limi kuzatildi.

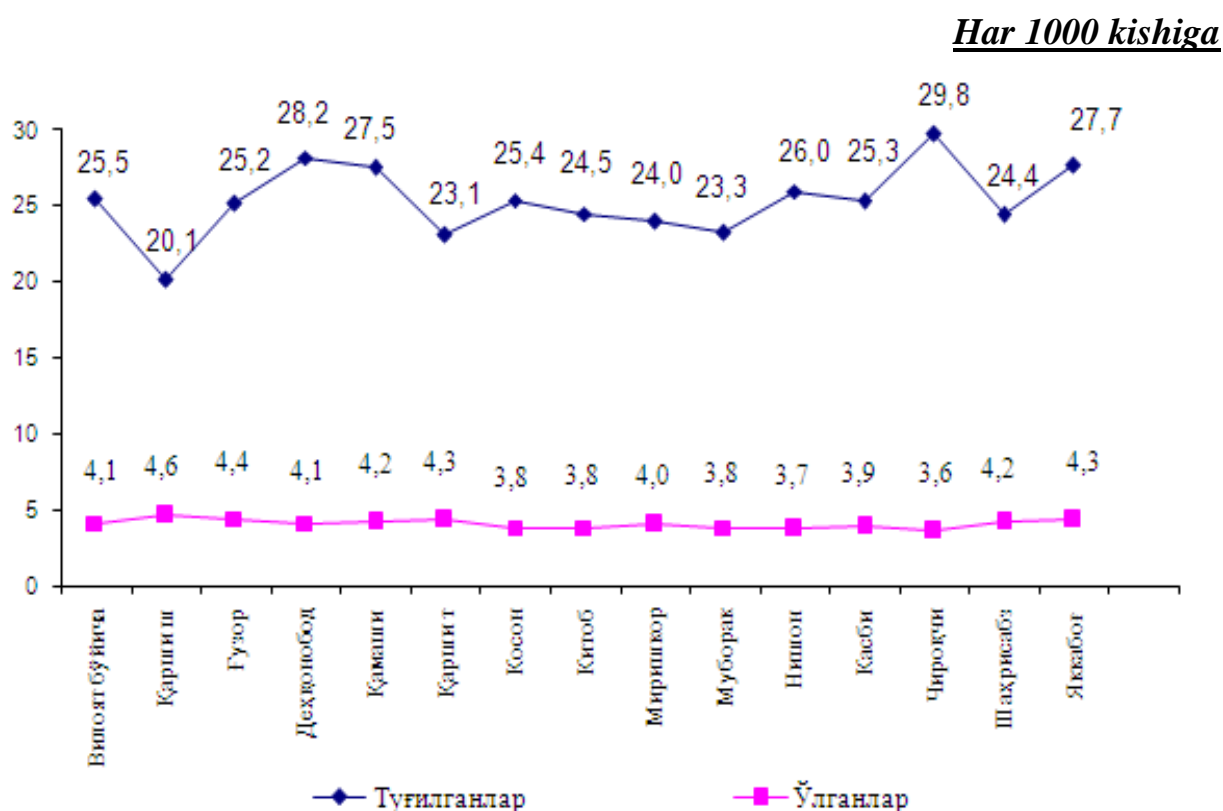
Bir yoshgacha o'lgan bolalarning umumiy sonidan 57,3 foizi perinatal davrda yuzaga keladigan holatlardan, 21,3 foizi – nafas olish organlari kasalliklaridan, 4,2 foizi – tug'ma anomaliyalardan vafot etgan.

Viloyat bo'yicha nikohlar va ajralishlar 2016 yilning yanvar-dekabrida FHDYO organlarida 28559 ta nikohlar va 1838 ta ajralishlar ro'yxatga olindi. Ming aholiga nisbatan 9,3 ta nikoh (2015 yilning tegishli davrida – 10,4 ta) va 0,6 ta ajralishlar (2015 yilning tegishli davrida – 0,6 ta) to'g'ri keladi.

Viloyatda migratsiya holati dastlabki ma'lumotlarga ko'ra, 2016 yilning yanvar-dekabr oylarida viloyat bo'yicha ko'chib kelganlar soni 10194 kishini, 2015 yilning shu davr mobaynida ko'chib ketganlar soni esa 12052 kishini tashkil qildi. Migratsiya qoldig'i minus 1858 kishiga (2015 yilning shu davrida 109 kishi) teng bo'ldi.

Eng katta minus qoldilar G'uzor (minus 466), Chiroqchi (minus 506), Shahrisabz (minus 643), Yakkabog' tumani (minus 272) tumanlarida kuzatildi.

Aholining tabiiy harakati 2017 yil yanvar-dekabrda quyidagicha ifodalanadi:

Manba: Qashqadaryo viloyati iqtisodiyot va hududlarni kompleks rivojlantirish yig'ma boshqarmasining ma'lumotlari asosida tahlil qilindi.

2.2.2-rasm. Qashqadaryo viloyati bo'yicha 2017 yilda aholining tabiiy harakati

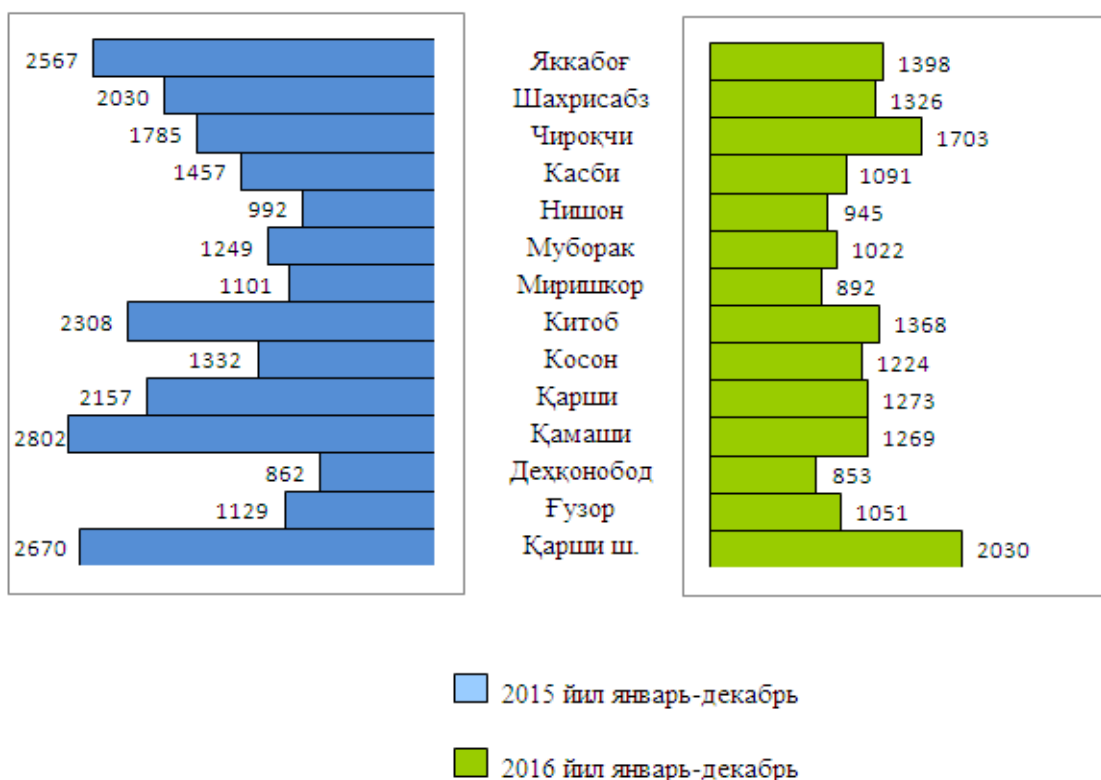
Mehnat resurslarining soni dastlabki ma'lumotlarga ko'ra, 2015 yil yanvar-dekabrda nisbatan 101,9 foizni, 1758,9 ming kishini yoki viloyat doimiy aholisining 57,0 foizini tashkil qildi. 2016 yil yanvar-dekabrda bandlikka

ko‘maklashuvchi markazlariga ishga joylashtirishda yordam berishni so‘rab, 19034 nafar fuqaro murojaat qildi. Ish qidirib murojaat etganlar Qarshi shahrida (2216 kishiga), G‘uzor (1265 kishiga), Qamashi (1325 kishiga) Qarshi (1440 kishiga) Koson (1398 kishiga), Kitob (1441 kishiga), Chiroqchi (1814 kishiga) Shaxrisabz (1429 kishiga) va Yakkabog‘ (1502 kishiga), tumanlarida ko‘p.

Bandlikka ko‘maklashuvchi markazlariga murojaat qilgan fuqarolardan 17445 nafari ishga joylashtirildi. Ayniqsa ushbu ko‘rsatkich, Qarshi shahrida (2030 kishi), G‘uzor (1051 kishi), Qamashi (1269 kishi), Qarshi (1273 kishi), Kitob (1368 kishi), Chiroqchi (1703 kishi) Shaxrisabz (1326 kishi) va Yakkabog‘ (1398 kishi) tumanlarida yuqori darajada bo‘ldi.

O‘tgan davr mobaynida bandlikka ko‘maklashuvchi markazlarida ro‘yxatga olingan fuqarolardan 1622 nafari ishsizlik maqomini olgan.

Bandlikka ko‘maklashuvchi markazlari orqali ishga joylashtirilgan fuqarolar soni quyidagicha ifodalanadi: (киши)

Manba: Qashqadaryo viloyati iqtisodiyot va hududlarni kompleks rivojlantirish yig‘ma boshqarmasining ma‘lumotlari asosida tahlil qilindi.

2.2.3-rasm. Qashqadaryo viloyati bo‘yicha tuman bandlikka ko‘maklashuvchi markazlari orqali ishga joylashtirilgan fuqarolar soni

Amu-Qashqadaryo ITXBda ish kuchi resurslari bilan to'liq taminlangan. 2017 yilda jami ishlovchilarning o'rtacha soni 780 kishini tashkil etadi. Korxonada mutaxassis kadrlar bilan yetarli taminlangan. Jamiyat ma'muriy boshqaruv apparati va ishlab chikarish bulim boshliklari tarkibi asosan oliy ma'lumotlidir. Korxonada ishlovchi ishchi va xizmatchilardan 120 kishi oliy ma'lumotli mutaxassislar xisoblanadi. Boshqaruv xodimlarining asosiy qismi shu tizimda 20-25 yil ishlagan tajribali mutaxassislardir. Korxonada joylashgan regionda ish kuchi yetarli.

2018 yilda korxonada buyicha 25 kishi o'z malakalarini oshirish uchun tashkil etilgan malaka oshirish kurslarida o'qish uchun rejalashtirilgan. Shulardan 20 nafari texnik mutaxassislar va 5 nafari ishchilardir.

Korxonada ishlovchilarni ijtimoiy taminotiga alohida e'tibor beriladi. Jumladan, ishchi-xizmatchilarni madaniy-maishiy sharoitlarini yaxshilash, sog'ligini tiklash uchun yiliga 1-2 marta tibbiy ko'rikdan o'tkazish, maxsus ish kiyimlari bilan ta'minlash, turli sog'lomlashtirish maskanlariga yo'llanmalar berish, kam ta'minlanganlarni moddiy jihatdan qo'llab-quvvatlash, sport bilan shug'ullanish uchun sharoitlar yaratish, tarixiy joylarga har xil turistik sayoxatlar uyushtirish va boshqa har xil qulayliklar va xizmatlar ko'rsatish rejalashtirilgan. Kelgusida ishlab chiqarish samaradorligini va rentabellik darajasini yanada imkon qadar oshirish kerak. Buning uchun ishlab chiqarishga ketadigan xarajatlarni kamaytirish choralari ko'riladi.

Viloyat hokimining 2015 yil 22 dekabrda X-370/12-sonli qarorida Markaziy bank va tijorat banklari rahbarlariga suv iste'molchilar uyushmalarining mavjud debitorlik qarzlarni qisqartirish bo'yicha тегишли чора-тадбирларни ишлаб чиқиб, қарздорликни тўлиқ тўлаб берилишини ташкил этиш юклатилган эди.

Biroq tijorat banklari tomonidan SIUning qo'yilgan inkassa mablag'lari undirib berilmayapti. 2013 yil 10 aprel xolatiga viloyat bo'yicha g'alla kreditidan 2015 yil 1-sentabrdan -2016 yil 10 aprelgacha meyor bo'yicha fermer xo'jaliklariga SIU xizmati uchun ajratilishi kerak bo'lgan 529,7 mln sumdan 377,2

mln.so‘m ajratilgan bo‘lsa, shu kungacha 141,4 mln.sum yoki ajratilgan mablagga nisbatan 37 foiz undirilgan. Shundan yanvar-mart oylarida 222,2 mln.sum mablag ajratilgan va 166,6 mln.sum mablagdan 114,6 mln.sum undirilgan yoki ajratilgan mablag‘ga nisbatan 69 foiz undirilgan.

Paxta kreditidan meyor bo‘yicha ajratilishi kerak bo‘lgan 2013 yil yanvar-mart oyida 1727,0 mln. sum mablag‘dan 988,3 mln.so‘m ajratilgan bo‘lsa, shu kungacha 345,7 mln.sum yoki ajratilgan mablag‘ga nisbatan 35 foiz undirilgan.

Bu masala yechimini topish maqsadida 2016 yil 7 mart 01-11/134- sonli xat bilan Viloyat xokimligi va Viloyat Markaziy bankiga murojaat etilgan.

2.2.3 - jadval

Qashqadaryo viloyatida tumanlar kesimida SIUlarining bino va texnikalar bilan ta‘minlanganligi darajasi

№	Tumanlar nomi	SIUlar soni	Bino bilan ta‘minlanganligi			Transport vositasi mavjud bo‘lgan SIUlar	Transport vositasi talab etiladigan SIUlar
			o‘z hisobida	ijarada	binosi yo‘q		
1	G‘uzor	13	1	11	1	1	12
2	Karshi	13	2	7	4	7	6
3	Kamashi	8	1	6	1	1	7
4	Koson	21	12	6	3	11	10
5	Kitob	2	1	1		2	
6	Kasbi	12	2	8	2	7	5
8	Mirishkor	12		12			12
7	Muborak	9		5	4	1	8
9	Nishon	19		12	7	7	12
10	Chirokchi	13	1	2	10	4	9
11	Shaxrisabz	10	2	6	2	6	4
12	Yakkabog	15	1	10	4	7	8
JAMI:		147	23	86	38	54	93

Viloyat bo‘yicha jami 147 ta SIUdan 23 tasi o‘z binosiga ega, 86 tasi esa to‘liq faoliyat yuritish uchun yetarli sharoiti bo‘lmagan binolarga joylashtirilgan,

38 tasi bino bilan ta'minlanmagan. Jumladan, G'uzor tumanida 13 tadan 1 ta, Qamashi tumanida 8 tadan 1 ta, Chiroqchi tumanida 11 tadan 1 ta, Yakkabog' tumanida 15 tadan 1 tasi bino bilan ta'minlangan, Mirishkor, Muborak, Nishon tumanlaridagi 40 ta SIUlar o'z binosiga ega emas.

147 ta SIUdan 93 tasi transport bilan ta'minlanmagan. Shundan, G'uzor tumanida 12 ta, Qarshi tumanida 6 ta, Qamashi tumanida 7 ta, Koson tumanida 10 ta, Mirishkor tumanida 12 ta, Muborak tumanida 8 ta, Nishon tumanida 12 ta, Chiroqchi tumanida 9 ta, Shahrisabz tumanida 4 ta, Yakkabog' tumanida 8 ta SIU transport bilan ta'minlanmagan.

Cuv iste'molchilar uyushmalari hisobidagi sug'orish tarmoqlarining uzunligi 20449,58 km, shundan 2205,68 km qismi betonlashtirilgan bo'lib, 6236,47 km novli (lotok), 864,02 km qismi quvurli va 11143,4 km qismi tuproq o'zanli tarmoqdan iborat. Shuningdek ular tasarrufida 977 dona suv chiqaruvchi nasoslar mavjud. Sug'orish tarmoqlarida 13153 dona gidrotexnik inshootlar va 15131 dona gidropostlar mavjud.

Tuman hokimi va sobik xo'jalik tugatish komissiyalari sug'orish va melioratsiya tarmoqlarga hamda nasos agregatlarga xizmat qilgan tegishli bino, mexanizm va transport vositalarini SIUlar balansiga berishi kerak edi. Bu masala yuzasidan tuman hokimlariga bir necha bor murojaat qilinishiga qaramasdan quyidagi SIU larga bino va transport vositasi berilmagan.

Qashqadaryo viloyati agrar sohada suv resurslaridan foydalanish va 1 m³ suvning tannarxi tahlili

T/H	Manbalar	Ajratilgan mablag', mln.so'm	Amalda olingan suv miqdori, mln.m3	1 m ³ suvning tannarxi, so'm
2015 yil				
1	Amudaryo	162700,6	3458,5	47,04
2	Zarafshon	820,4	345,5	2,37
3	Kashkadaryo	26554,6	1120,1	23,71
4	Yer osti suvi	-	88,9	-
5	Zovur suvi	-	125,6	-
	Viloyat buyicha jami	190075,6	5342,3	35,58
2016 yil				
1	Amudaryo	193331,0	2904	66,57
2	Zarafshon	1047,0	311,6	3,36
3	Kashkadaryo	28934,5	826,2	35,02
4	Yer osti suvi	-	88,9	-
5	Zovur suvi	-	125,6	-
	Viloyat buyicha jami	223312,5	4256,3	52,47
2017 yil				
1	Amudaryo	241858,7	3650,4	66,3
2	Zarafshon	1219,4	371,2	3,3
3	Kashkadaryo	34772,5	1788,0	19,4
4	Yer osti suvi	-	86,1	-
5	Zovur suvi	-	200,7	-
	Viloyat buyicha jami	277850,6	6096,4	45,6
	2013 yilda 2010 yilga nisbatan o'zgarishi, %	146,2	114,1	128,2

2.2.5 –jadval

**Qashqadaryo viloyatida SIular tomonidan ko‘rsatilgan xizmatlar hajmi
(2017 yil)**

№	Tumanlar nomi	SIU xizmat ko‘rsatadigan maydon, ming ga				SIU a‘zolari soni	
		Jami	Shundan			Jami	shundan f/x-lar
			Paxta	G‘alla	Boshqa ekinlar		
1	G‘uzor	33,3	10,5	9,0	13,8	375	363
2	Karshi	43,5	16,5	14,5	12,5	462	447
3	Kamashi	33,7	9,0	10,5	14,2	567	556
4	Koson	61,0	24,8	18,5	17,7	578	569
5	Kitob	20,0		4,0	16,0	748	736
6	Kasbi	45,4	22,3	14,5	8,6	745	735
8	Mirishkor	62,7	23,0	22,7	17,0	618	614
7	Muborak	35,1	10,2	9,5	15,4	281	269
9	Nishon	43,3	21,9	18,7	2,7	503	495
10	Chirokchi	29,7	10,3	8,8	10,6	446	426
11	Shaxrisabz	21,1	5,0	6,1	10,0	237	225
12	Yakkabog	30,2	7,0	8,2	15,0	637	628
	JAMI:	459,1	160,4	145,0	153,7	6197	6063

Qishloq xo‘jaligi uchun zarur bo‘lgan asosiy va aylanma vositalar bozor iqtisodiyotiga o‘tish sharoitida turlicha yo‘llar bilan shakllantirilib, barpo etilmoqda. Qishloq xo‘jaligidagi korxonalar ayrim asosiy vositalarni (bino, inshootlarni) o‘zlari qurmoqdalar, qishloq xo‘jalik texnikalarini ta’irlamoqdalar, chorva hayvonlarini parvarish qilib, yetishtirmoqdalar. Masalan, bog‘zorlar, tokzorlarni barpo etmoqdalar. Ayrimlarini, ya’ni texnikalarni sotib olmoqdalar, ba’zi birlarini ijaraga olmoqdalar. Bunda o‘z mablag‘laridan hamda chetdan jalb etilgan mablag‘lardan, asosiy vositalarni barpo etishda sof daromadlaridan ajratilayotgan mablag‘, amortizatsiya fondi, asosiy vositalarni sotishdan, tugatishdan tushayotgan mablag‘lardan foydalanmoqdalar. Ular yetmagan hollarda aksiyalar chiqarib, sotish natijasida ham mablag‘larni barpo etish mumkin. Lekin

bu munosabat qishloq xo'jaligi korxonalarida ayrim sabablarga ko'ra rivojlanayotgani yo'q.

Qishloq xo'jalik ishlab chiqarishini rivojlantirish maqsadida davlat mablag'lar bilan yordam bermoqda. Dastavval davlat budjetidan qishloq xo'jaligida yangi yerlarni o'zlashtirish, foydalanilayotgan zax va sho'rlangan yerlarning meliorativ holatini yaxshilash, suv bilan ta'minlash ishlari hamda ekologiyani sog'lomlashtirish uchun mablag' ajratiladi. Buning uchun Respublika Moliya Vazirligi qoshida davlat buyurtmalari bo'yicha belgilangan miqdordagi mahsulotlarni sotib olish uchun maxsus fond tashkil etilgan. Shu fondan qishloq xo'jaligiga mablag'lar transh shaklida berilmoqda. Uning asosiy qismi yilning boshida xo'jaliklarga ajratilmoqda. Xo'jaliklar bu mablag'larning 93 foizidan ko'proq qismini o'g'itlar, yoqilg'i, yonilg'i, yog'lovchi materiallar hamda ehtiyot qismlar sotib olganliklari uchun maqsadga muvofiq sarflaydilar. Bozor iqtisodiyoti sharoitida asosiy va aylanma vositalarni ta'sisчилarning, homiylarning mablag'laridan foydalangan holda ham qurish, sotib olish mumkin. Hozirgi davrda qishloq xo'jalik korxonalarini yerlarning unumdorligini oshirish maqsadida sug'orish, kollektor-drenaj tizimlarini hamda xo'jalik uchun zarur bo'lgan bino va inshootlarni qurishda, kapital ta'mirlashda ixtisoslashgan qurilish tashkilotlari xizmatlaridan ham foydalanmoqdalar.

Bu kabi ishlarni bajarishga xo'jaliklarning o'z mablag'lari yetishmagan hollarda ular o'zgalarning vaqtincha bo'sh bo'lgan mablag'laridan kreditlar shaklida hamda lizing kreditlaridan ham foydalanishlari maqsadga muvofiqdir. Bunda respublikada faoliyat ko'rsatayotgan «Agromashlizing» kompaniyasining xizmatlaridan foydalanish mumkin. Chetdan jalb etilayotgan mablag'larga davlat budjetidan ajratilayotgan mablag'lar, tijorat banklaridan, hamkorlardan, chet ellardan olinayotgan uzoq, qisqa muddatli qarzlar kiradi. Ular hisobidan asosiy va aylanma vositalar barpo etilmoqda. Asosiy va aylanma vositalar barpo etishning bir qancha yo'llari mavjud. Eng avvalo, qishloq xo'jalik korxonalarini o'z ishlab chiqarishi uchun zarur bo'lgan vositalarni ishlab chiqaruvchilarning o'zidan olgani ma'qul. Bunday munosabatda o'rtada vositachilar bo'lmasligi sababli tegishli

vositalar arzonroqqa tushadi. Shuning uchun xo‘jaliklar bu aloqaning doimiyligini ta’minlashga harakat qilishlari kerak.

Lekin hozirgi davrda qishloq xo‘jaligi korxonalarini aksariyat asosiy va aylanma vositalarni xizmat ko‘rsatuvchi tarmoqlarning tashkilotlaridan, bazalardan (yoqilg‘i, kimyoviy vositalar), birjalardan, auksionlardan hamda ko‘rgazmalardan sotib olmoqdalar. Ulardan sotib olinayotgan ishlab chiqarish vositalarining bahosi vositachilik ustamasi evaziga ancha yuqori bo‘lganligi sababli ko‘plab mablag‘lar ortiqcha sarflanmoqda.

Kelajakda qishloq xo‘jalik korxonalarini ishlab chiqarish vositalarini barpo etish manbalari hamda shakllantirish yo‘llarini rivojlantirishga alohida e’tibor berishlari, ya’ni to‘g‘ridan-to‘g‘ri aloqalarni rivojlantirishga erishishlari maqsadga muvofiqdir. Bunda ular hamkorlar bilan imkoniyat doirasida uzoqroq muddatga shartnomalar tuzishga intilishlari, shartnomalarning sifatli tuzilishini, to‘liq bajarilishini ta’minlab, o‘zaro ishonch muhitini yaratishlari kerak.

Shu bilan birga ichki va tashqi investitsiyalarni olib kirishga va ularning ko‘lamini kengaytirishga katta e’tibor berish lozim. Buning uchun katta, kichik hajmdagi hamkorlikni rivojlantirish zarur. Shu yo‘llar bilan tarmoq va xo‘jalik rahbarlari asosiy va aylanma vositalarga bo‘lgan talabini qondirishga erishishlari mumkin.

2.3. Korxonada mavjud mehnat sharoitlari va uning mehnat unumdorligiga ta’siri

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-4947-sonli Farmoniga ko‘ra **ijtimoiy sohani rivojlantirishga** yo‘naltirilgan aholi bandligi va real daromadlarini izchil oshirib borish, ijtimoiy himoya va sog‘lig‘ini saqlash tizimini takomillashtirish, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish, arzon uy-joylar barpo etish, yo‘l-transport, muhandislik-kommunikatsiya va ijtimoiy infratuzilmalarni rivojlantirish hamda modernizatsiya qilish bo‘yicha maqsadli dasturlarni amalga oshirish, ta’lim, madaniyat, ilm-fan,

adabiyot, san'at va sport sohasini rivojlantirish, yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirish masalalari ilgari surilgan"⁷, ya'ni:

sog'liqni saqlash sohasini, eng avvalo, uning aholiga tibbiy va ijtimoiy-tibbiy xizmat ko'rsatish qulayligi hamda sifatini oshirishga qaratilgan dastlabki bo'g'inini, tez va shoshilinch tibbiy yordam tizimini yanada isloh qilish, aholi o'rtasida sog'lom turmush tarzini shakllantirish, tibbiyot muassasalarining moddiy-texnika bazasini mustahkamlash;

oila salomatligini mustahkamlash, onalik va bolalikni muhofaza qilish, onalar va bolalarning sifatli tibbiy xizmatdan foydalanishni kengaytirish, ularga ixtisoslashtirilgan va yuqori texnologiyalarga asoslangan tibbiy yordam ko'rsatish, bolalar o'limini kamaytirish bo'yicha kompleks chora-tadbirlarni yanada keng amalga oshirish;

farmatsevtika sanoatini yanada rivojlantirish, aholi va tibbiyot muassasalarining arzon, sifatli dori vositalari va tibbiyot buyumlari bilan ta'minlanishini yaxshilash, dori-darmonlar narxlarining asossiz o'sishiga yo'l qo'ymaslik bo'yicha chora-tadbirlarni amalga oshirish;

- aholi o'rtasida kasallanish ko'rsatkichlari pasayishini va umr uzayishini ta'minlash masalalari bo'yicha vazifalar belgilangan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2009 yil 15 apreldagi "2014 yilgacha bo'lgan davrda O'zbekistonda turizmni rivojlantirish Davlat dasturi to'g'risidagi" Farmoni alohida ahamiyatga egadir. Ushbu Farmon millatlararo aloqalarni kengaytirish va mustahkamlashga ko'maklashish hamda xalqaro turizm bozoriga uzviy qo'shilish, O'zbekistonning madaniy-tarixiy va ma'naviy merosini jahon hamjamiyatiga targ'ib qilish, shuningdek turistlarga xizmat ko'rsatish sifatini xalqaro andozalar darajasiga ko'tarish maqsadida qabul qilinib 2014 yilgacha bo'lgan davrda O'zbekistonda turizmni rivojlantirish Davlat dasturi va uni amalga oshirish bo'yicha Muvofiqlashtiruvchi Kengash tarkibi tasdiqlandi.

⁷ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-sonli Farmoni 2017 yil 7 fevral.

Respublikada Oliy ta'lim tizimi keng rivojlanmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 20 apreldagi "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-2909-sonli qarorida belgilangan ustuvor vazifalar belgilangan bo'lib, O'zbekiston Respublikasining Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev quyidagilarni ta'kidladi: "Jahonning yetakchi institutlari, universitetlari, ilmiy markazlari va Fanlar akademiyalari bilan ilmiy hamkorlikni yanada rivojlantirishni zamonning o'zi talab qilmoqda"⁸

Korxonada mavjud mehnat sharoitlari va uning mehnat unumdorligiga ta'siri bo'yicha amalga oshirilayotgan ishlar salmog'i o'zining ijobiy natijasini bermoqda.

Ишловчиларни йиллик иш вақти сарфи 1556425 соатни ташкил этади. 2016 йилда ишловчиларни жами иш ҳақи фонди 8409186 минг сўм қилиб режалаштирилган. Ишловчиларни ўртача ойлик маоши 898417 сўмдан иборат бўлади. Корхонада ишчиларга тўланадиган иш ҳақининг 2016 йилдаги фонди тўғрисидаги маълумотлар билан қуйидаги 2.3.1-жадвал маълумотлари орқали танишиб чиқамиз.

2.3.1-жадвал

Amu-Qashqadaryo ITXBda 2017 yil ish haqi fondi to'g'risidagi ma'lumot

T/r	Ko'rsatkichlar	Ish haqi miqdori, ming so'm
1	Oylik maoshlar, ya'ni okladlar buyicha to'lanadi	4803112
2	Ovqat puli	539516
3	Mukofot puli to'lash	794857
4	Yillik tatillar to'lashga	353533
5	Har xil ustama to'lovlari	1798168
6	Moddiy rag'batlantirishga	120000
	Jami:	8409186

Manba: Amu-Qashqadaryo ITXBning ma'lumotlari asosida tahlil qilindi.

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, korxonada mehnat unumdorligini oshirishga ta'sir ko'rsatuvchi eng asosiy omillardan bo'lgan mehnatga haq to'lash

⁸ Ўзбекистон Республикаси Президентининг ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги

2017 йил 20 апрелдаги "Олий таълим тизimini янада ПҚ-2909-сонли қарори

masalasiga alohida e'tibor qaratilgan, ya'ni oylik maoshlar, ovqat puli, yillik tatillar to'lashga, har xil ustama to'lovlari va moddiy rag'batlantirishga alohida mablag'lar ajratilgan. Bu esa ishchi xodimlarni mehnatga bo'lgan munosabatlarini o'zgartirish bilan bir qatorda mehnat unumdorligini oshirishga ta'sir ko'rsatadi.

2. 3.2-jadval

Amu-Qashqadaryo irrigatsiya tizimlari havza boshqarmasida 2017 yilgi budjetga to'lovlar to'g'risidagi ma'lumot

T/r	Ko'rsatkichlar	Ish haqi miqdori, ming so'm
1	Foydadan olinadigan soliq	510000
2	Mulkdan olinadigan soliq	438820
3	Yer solig'i	251900
4	Qo'shilgan qiymat solig'i	14900000
5	Suvdan foydalanish solig'i	2140
6	Daromad solig'i	552272
7	Respublika yo'l jamg'armasiga majburiy to'lov	1237200
8	Budjetdan tashqari pensiya jamg'armasiga majburiy to'lov	1999200
9	Maktab ta'limi jamg'armasiga majburiy to'lov	441800
10	Yagona ijtimoiy to'lov	1733700
11	Boshqa to'lovlar	319000

Manba: Amu-Qashqadaryo irrigatsiya tizimlari havza boshqarmasining ma'lumotlari asosida tahlil qilindi.

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, korxonada 2017 yilda budgetga to'lanadigan to'lovlar asosan soliqlar hamda boshqa turdagi to'lovlardan tashkil topgan. Amu-Qashqadaryo irrigatsiya tizimlari havza boshqarmasining iqtisodiy holati ijobiy ko'rsatkichlarga erishganligi munosabati bilan mehnat resurslarini boshqa ijtimoiy masalalarini hal qilinishiga imkoniyat yaratilgan.

III-BOB. MAMLAKATNI MODERNIZATSIYALASH AGROSANOAT MAJMUI TARMOQLARIDA MODDIY RAG‘BATLANTIRISH VA MEHNATGA HAQ TO‘LASH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHNING ASOSIY YO‘NALISHLARI

3.1. Mehnat resurslaridan foydalanishni yaxshilash va mehnat unumdorligini oshirishda zamonaviy texnologiyalar va xorij tajribalarining tutgan o‘rni

Amu-Qashqadaryo irrigatsiya tizimlari havza boshqarmasida mehnat resurslaridan foydalanishni yaxshilash va mehnat unumdorligini oshirishning asosiy yo‘nalishlariga zamonaviy texnologiyalar va xorij tajribalaridan foydalanish belgilangan. Amu-Qashqadaryo ITXBda ishlab chiqarish quvvatidan foydalanishga alohida e‘tibor berib kelinmoqda.

Ishlab chiqarishga sarflanadigan elektr energiya, yokilgi-moylash materiallari va gaz sarfi xar bir ishlab chiqarish sexlari bo‘yicha hisob schyotchiklari o‘rnatilgan bo‘lib, shu asosda xarajatlar hisoblab boriladi.

Mehnat resurslari tuzilmasi – bu turli toifadagi ishchilarning ularning umumiy miqdoriga foizli nisbati. Qishloq xo‘jaligi korxonalarida xodimlari tuzilmasida qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishida band ishchilar ulushi 85-90 %, shu jumladan doimiylar 70-75 %, shundan traktorchi mashinistlar 3-4 %, mavsumiy va vaqtinchalik 5-6 %, rahbarlar va mutaxassislar ulushiga 2-3 % to‘g‘ri keladi. Tuzilma ko‘plab omillar bilan aniqlanadi: qishloq xo‘jaligikorxonasining o‘lchami va ixtisoslashganligi, uning integratsiyalangan jarayonlarida qatnashuvi, tabiiy sharoitlar va boshqalar. U yoshi, jinsi, ma‘lumot darajasi, ish staji, malakasi kabi qator belgilar bilan hisoblanishi mumkin.

Ishchilarning ro‘yxatga olingan o‘rtacha miqdori yiliga ularning ro‘yxatga olingan o‘rtacha miqdorining hamma oylar bo‘yicha jamlab olingan miqdorini 12 ga bo‘lish yo‘li bilan topiladi.

Ishchilarning bir oyga ro'yxatga olingan miqdori ro'yxatdan ishchilar tarkibi, sonini oyning har bir kalendar kuniga jamlash va olingan miqdorini oyning kalendar kunlari soniga bo'lish bilan hisoblanadi.

Ishchilarning yillik o'rtacha miqdorini xo'jaligi ishchilarining bir yilda ishlagan vaqtini (kishi/soat, kishi/kun) ish vaqtining yillik fondiga bo'lish yo'li bilan aniqlanadi.

Mehnat resurslarini qayta taqsimlash shakli – ishchikuchi migratsiyasi, ya'ni mehnatga qobiliyatli aholining yashash joyini o'zgartirish va ko'chirish. Bunda mamlakat chegarasidan o'tib ketilishi yoki o'tmasligiga qarab, ichki va tashqi migratsiyani farqlaydilar. Ichki migratsiya (mamlakat hududi ichida, qishloqdan shaharga) – aholi tarkibining va joylashuvining o'zgarishi, bu bilan mamlakat aholisining soni o'zgarmaydi albatta. Tashqi migratsiya esa mamlakat aholi sonini kengaytirib yoki miqdoriy saldosi miqdorini ko'paytirib unga ta'sir etadi. Oxirgisi mamlakatdan tashqariga doimiy yashash uchun ketgan va mamlakatga xorijdan yashash uchun kelgan odamlar soni orasidagi farqni o'zida aks ettiradi.

O'zbekiston Respublikasining Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev ta'kidlaganidek: “Biz ilg'or xorijiy tajriba asosida aholining munosib hayot darajasi uchun zarur bo'lgan daromadlarni aniqlash bo'yicha “iste'mol savatchasi” tushunchasini qonunchilikda mustahkamlash va uni amalda ta'minlash mexanizmlarini yaratishimiz lozim.

Ayni vaqtda aholining real daromadlari, ish haqi, stipendiya, pensiya va ijtimoiy nafaqalarni bosqichma-bosqich oshirish bo'yicha ham amaliy choralar ko'riladi”⁹.

“**Mehnat bozori**– bu qishloq xo'jaligi tarmoqlarida band bo'lgan ishchi kuchlari harakatining ijtimoiy-iqtisodiy shaklidir. Mehnat bozori tovar ishlab chiqarish va muomala qonuniyatlari bo'yicha ishchi kuchini qayta tashkil etish uchun zarur bo'lgan hayotiy farovonligi uchun mehnatga individual xususiyatlarni

⁹ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. – T.: 22.12.2017.

almashlash bo'yicha munosabatlar tizimini o'zida aks ettiradi. Bunda o'ziga xos tovar sifatida ishchi kuchi chiqadi.

Har qanday tovar bozori singari mehnat bozori ham talab va takliflarga asoslangan. Bu holatda talab ishchi kuchiga bo'lgan ehtiyoj shaklida, taklif esa bozorda mos ravishda mavjud bo'ladigan ishchi kuchiga nisbatan bo'ladi. Talab va taklif ishchilar tomonidan u yoki bu ishchi o'rnini egallash yoki u yoki bu ish joyini egallash maqsadida ishchilar orasidagi raqobatli kurash davomida yoki zarur ishchilarni jalb etish uchun ish beruvchilar orasida amalga oshiriladi"¹⁰.

Mehnat bozori uchun quyidagi xususiyatlar xarakterli. **Birinchi**dan, agar ishchi kuchi mehnat jarayonida qiymat barpo etsa, resurslarning boshqa hamma turlari mehnatning o'zi bilan yangi qiymatga o'tadi xolos. **Ikkinchi**dan, ish kuchi taklifi demografik omillar bilan - tug'ilish darajasi mehnatga layoqatli aholi sonining o'sishi sur'ati uning jinsga doir yosh tuzilishi bilan belgilanadi. **Uchinchi**dan, ishchi kuchi dinamikasiga migratsiya jarayoni ham jiddiy ta'sir ko'rsatadi. **To'rtinchi**dan, ishchi kuchiga bo'lgan talabga ilmiy-texnik taraqqiyot ham ta'sir etadi.

Agrar mehnat bozorining shakllanish jarayonida bandlik muammosi keskinlashadi. Qishloq xo'jaligida o'tkazilayotgan iqtisodiy islohotlar asosida yangi muammolar ham kelib chiqadi, yashirin ishsizlik ortadi, qishloq xo'jaligining yuqori malakali ishchi va mutaxassislari soni kamayadi, mehnatga qobiliyatli yoshdagi aholi soni qisqaradi, ishchilarning o'rtacha yoshi ortadi. Ammo, qishloqdan aholining migratsiyasi kamayadi. Mehnatga qobiliyatli aholining qishloqdan shaharga oqib borishining kamayishi qishloqda vaziyatning yaxshilangani oqibati emas, balki shaharda ishchi kuchiga talabning qisqargani bilan bog'liqdir.

Rivojlangan mamlakatlar tajribasining ko'rsatishicha, agrar mehnat bozori mehnat resurslaridan foydalanishni sezilarli yaxshilashga, ularga qishloq

¹⁰ Ergashev R.X., Fayziyeva Sh.SH., Xamrayeva S.N. Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti. Darslik. – T.: Iqtisod-moliya, 2018, 403 bet.

xo'jaligidagi talabning keskin qisqartirishga qodir. Shu bilan birga bozor munosabatlari eng og'iri ishsizlik bo'lgan qator ijtimoiy oqibatlarga olib keladi.

G'arbda ishsizlik ko'lamining o'sishi uchun normal asos-bozorning kelgusida kengayishi oziq-ovqat tovarlarini qayta ishlab chiqarishni, demak ishlab chiqarish samaradorligining pasayishini bildirsa, bozorning tugagani bo'ladi.

Turkiyada jami aholi soni 56-57 mln kishini tashkil etadi. Iqlimi Markaziy Osiyo mamlakatlari iqlimiga to'g'ri keladi, 72% hududi tog'lardan iborat. Qishloqda 45-50% aholi yashaydi, shundan 50-55% aholi qishloq xo'jaligida ishlaydi va oxirgi yillarda yalpi mahsulotda qishloq xo'jaligi ulushi 15%, sanoatda 28% va xizmatlar 57% ni tashkil etadi. Qishloq xo'jaligining 57% i o'simlikchilik, 37,2% chorvachilik va 5,8% i o'rmon xo'jaligi hissasiga to'g'ri keladi. Qishloq xo'jaligi mahsulotlari – bular g'alla, arpa, makkajo'xori, qand lavlagi, piyoz, uzum, pista, apelsin, mandarin, go'sht, sut va tuxumdan iborat. Turkiyada sitrus ekinlari yuqori darajada rivojlangan.

Mehnat bozorining shakllanishiga qishloq xo'jaligida ishlab chiqarish va qayta ishlash sanoatining mavsumiyligi ham katta ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, qishloq xo'jaligi ekinlarining mexanizatsiyalashtirilishi darajasi past holda yetishtiriladigan xo'jaligilarda mehnat resurslariga talab yuqori.

Ta'kidlash kerakki, qishloq joylarida ishchilarning ishdan bo'sh qolishi sur'atining o'sishi shaharga nisbatan ko'proq kuzatiladi. Ishsizlar sonini oshiruvchi rezervlar band bo'lmagan aholi (uy bekalari va boshqalar) hisoblanadi. Qishloq joylarida ularning ulushiga 12 % mehnatga qobiliyatli aholi to'g'ri keladi. Qishloq aholisining ishsizlik darajasi 2000 yildan 2015 yilgacha 6,2 dan 3,1% ga qisqardi.

Agrosanoat majmualarida mehnat bozorlarini barqarorlashtirish, individual mehnat faoliyatining rivojlanishi, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishning yangi shakllari tashkil etilishi bilan qo'shimcha ishchi o'rinlari yaratish imkoni tug'iladi. Buning uchun davlat tomonidan qo'llab-quvvatlovchi chora-tadbirlar ishlab chiqilmoqda.

Ishsizlarning demografik tarkibi tahlili shuni ko'rsatadiki, ulardan 2/3 qismi ayollardan, 45 % dan ko'prog'i 16-29 yoshdagi yoshlardan iborat. Qishloqlardagi

ishsizlar orasida ayollarning ham bo'lishi, birinchi navbatda chorvachilik mahsulotlari ishlab chiqarish hajmining qisqarishi qishloq xo'jaligi korxonalaridagi mutaxassislar va xizmat qiluvchilar sonining kamayishi, shuningdek, qishloq ijtimoiy-madaniy sohasining vayron bo'lishi bilan bog'liq.

Mehnat bozoridagi siyosatga ishini yo'qotgan, lekin samarali mehnat qilishni hohlovchi va faoliyatning yangi turini faol qidirayotgan qishloqning mehnatga qobiliyatli aholisini qo'llab-quvvatlashning davlat chora-tadbirlarini ham qo'shish kerak.

3.2. Korxonada moddiy rag'batlantirish va ijtimoiy himoyalashni amalga oshirishning mehnat unumdorligiga ta'siri

Amu-Qashqadaryo irrigatsiya tizimlari havza boshqarmasida moddiy rag'batlantirish va ijtimoiy himoyalashni amalga oshirish mamlakat iqtisodiyotida amalga oshirilayotgan islohotlardan kelib chiqqan holda bajarilmoqda.

O'zbekiston Respublikasida ijtimoiy himoya tizimi quyidagi masalalarni yechish bilan bog'liqdir: sanoatda rivojlantirishni barqarorlashtirish va yuksaltirish; turli manbalardan pul mablag'larini kichik biznesni rivojlantirish uchun sanoat sektoriga jalb etish; daromadlar va turmush saviyasidagi farqliklarni kamaytirish; kambag'allikka qarshi kurash. Bu borada yana bir xususiyat borki bu bozor infratuzilmasini shakllantirish, bank, moliya va sug'urta tizimlarini qayta shakllantirish, bilimdon va zamonaviy fikrlaydigan mutaxassislarni tarbiyalash bo'yicha hali juda ko'p ishlar qilinishi kerak. Respublikada huquqiy baza barpo qilingan, lekin unga amal qilish juda sust bormoqda. Shaxsiy tashabbusda tadbirkorlikni rivojlantirish uchun ham to'siqlar ko'p. O'rta va xususiy tadbirkorlik ham yanada jiddiyroq qo'llab-quvvatlashga muxtojdir.

Ko'pgina rahbar xodimlar hamda o'rta bo'g'in xodimlar ongida mustahkam o'rnatilgan ma'muriy buyruqbozlik tizimining qoldiqlari xamon mustahkam. Afsuski, bu xodimlarning ko'pchiligi yuz berayotgan o'zgarishlarni g'oyat zaif

idrok etmoqdalar. Ular bu o'zgarishlarning mohiyatini to'raligicha anglab yetishmayaptilar va shu sababli islohotlar yo'lida to'siq bo'lmoqdalar.

Prezidentimiz I.A.Karimov ta'kidlaganidek: "Bor sa'y-harakatimiz, amaliy ishlarimiz bilan odamlarni ishontirishimiz kerakki, islohotlar davrida faqat ularning o'zlari faol ishtirok etgan taqdirdagina belgilangan maqsadlarga yetish uchun jamiyatning har bir a'zosi jonini jabborga berib ter to'kkan taqdirdagina, islohotlarni olg'a siljitish, chuqurlashtirish mumkin"¹¹.

Respublikamizda islohotlarning dastlabki bosqichidan mulkni davlat tasarrufidan chiqarish chog'ida aholiga ijtimoiy kafolotlar yaratib qo'yildi. Fuqarolarning mulkdan ulush olishida tenglik tamoyillariga, shuningdek xususiylashtirilayotgan korxonalar mehnat jamoasi a'zolarining ijtimoiy himoya qilinishiga qat'iy rioya etildi.

Imtiyozlarning bugun bir tizimli ishlab ularga yordam berish xususiylashtirgandan keyin ularga yordam berish maqsadida soliq sohasida ham imtiyozlarning ayrim turlari belgilandi. Boshqacha qilib aytganda, ijtimoiy kafolotlar tizimi xususiylashtirish jarayonini amalga oshirish uchun ham imkoni boricha ko'proq qulay sharoit yaratish lozim.

Ijtimoiy sohani rivojlantirishga, aholining ijtimoiy himoyalashni choralarini ta'minlashga davlat budjetidan har yili barcha budjet mablag'larining qariyb yarmisi ajratilmoqda.

Shu hisobdan onalik va bolalikni muxofaza qilish chora-tadbirlari amalga oshirilmoqda, davlatdan yordam olishga muhtoj bo'lgan oilalarga alohida e'tibor berildi. Kam ta'minlangan oilalarga nafaqalar to'lanmoqda. Toshkentda nogironlarning sog'lig'ini tiklash Respublika markazi tashkil etildi. Narx-navoga erk berilishi va inflyatsiya darajasi munosabati bilan ijtimoiy muhofaza chora-tartiblari tizimlarida daromadlarni muntazam oshib borishi eng muhim yo'nalishlaridan biridir. O'zbekistonda daromadlarni indeksiyalash jarayoni ish haqining eng oz miqdorini, pensiyalar, stipendiyalarni, aholining jamg'arma

¹¹ Karimov I.A. O'zbekiston buyuk kelajak sari –T., O'zbekiston., 1998, 42-b

banklaridagi omonatlari bo'yicha stavkalarni bir yo'la markazlashtirilgan tarzda qayta ko'rib chiqish yo'li bilan amalga oshirilmoqda. Aholining nochor tabaqalarini - pensionerlar, ishsizlar, o'quvchi yoshlarni ijtimoiy muhofaza qilish va qo'llab-quvvatlash sohasida kuchli chora-tadbirlar o'tkazilishi faol ijtimoiy siyosatni amalga oshirishning g'oyat muhim yo'nalishidir.

Respublikamizda yolg'iz pensionarlar va nogironlarning uyga borib ijtimoiy-maishiy xizmat ko'rsatadigan maxsus ijtimoiy yordam bo'limlari barpo etilgan.

Bola tug'ilganda ijtimoiy yordam berish tizimi ishlab chiqilgan. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimovning maxsus Farmoni bilan kam ta'minlangan oilalarga moddiy yordam joriy etilgan.

O'zbekistonning siyosiy va iqtisodiy mustaqillikka erishish, milliy davlatchiligimizni barpo etish, buning uchun mustahkam moddiy negiz yaratish manfaatlarini ko'zlab quyidagilar milliy iqtisodiyotni isloh ustuvorlari qilib belgilandi:

- Ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotini bosqichma-bosqich shakllantirish, qudratli va tinimsiz rivojlanib boradigan milliy boylikning ortishini, kishilar hayoti va faoliyati uchun zarur shart- sharoitlarni ta'minlaydigan iqtisodiy tizimni barpo etish;

- Korxonalar va fuqarolarga keng iqtisodiy erkinliklar berish, ularning xo'jalik faoliyatiga davlatning bevosita aralashuvidan voz kechish, iqtisodiyotni boshqarishning ma'muriy buyruqbozlik usullarini bartaraf etish, iqtisodiy omillar va rag'batlantirish vositalaridan keng foydalanish;

- Iqtisodiyotda moddiy, tibbiy va mehnat resurslaridan samarali foydalanishni ta'minlaydigan chuqur tarkibiy o'zgarishlar qilish, jahon iqtisodiy tizimiga qo'shilib borish;

- Kishilarda yangicha iqtisodiy fikrlashni shakllantirish, ularning dunyoqarashini o'zgartirish, har bir kishiga o'z mehnatini sarflash va shakllarini mustaqil belgilash imkonini beradi va boshqalar.

Aholining takror ishlab chiqarilishidan iborat demografik jarayonlar uning ish o‘rinlariga bo‘lgan ehtiyojini shakllantirishning bamosoli tabiiy negizini tashkil etadi. Mazkur jihatni tadqiq qilishda aholining yosh-jins tuzilishi markaziy o‘rin egallaydi, u mehnatni taklif qilishdagi miqdor va sifat o‘zgarishlarining negizidir. Aholining ayrim yosh-jins guruhlarining yetarli darajada barqaror kasb tarmoq yo‘nalishlari va afzal ko‘radigan tomonlari bor. Erkaklar xususan, yoshroq vaqtlarida mehnatning moliyaviy, tijorat, industrial sohalarida shplashga ko‘proq moyil bo‘ladilar. Ayollar ko‘proq o‘zlarining kundalik uy-ro‘zg‘or ishlarining davomi bo‘lgan xizmat ko‘rsatish sohasida, savdo va umumiy ovqatlanishda, ta‘lim va sog‘liqni saqlash sohalarida ishlashga intiladilar.

Ijtimoiy rivojlanishning hozirgi bosqichida ishchi kuchini taklif qilish aholining mehnat faolligiga hal qiluvchi darajada bog‘liqdir. Umuman olganda, O‘zbekistonda ishchi kuchini taklif qilish ancha yuqori bo‘lib, iqtisodiy jihatdan faol aholining ulushi (ish bilan band va ish qidirayotgan aholi) mehnat resurslari umumiy sonining 75 % ga yetadi. Ish bilan bandlik va mehnat bozorining ahvolini yanada isloh qilish nuqtai nazaridan ijtimoiy jihatdan faol aholi tarkibining taxminan 37 % ni ayollar, 14 % ni 19 yoshgacha bo‘lgan yoshlar va 21 % ni pensiya olish arafasidagi va pensiya yoshidagi kishilar tashkil etishini hisobga olish muhimdir. Bu guruhlar iqtisodiy jihatdan faol aholining shunday qismini tashkil etadiki, u muayyan iqtisodiy vaziyat ta’siri ostida mamlakat iqtisodiyotida ishtirok etishini o‘zgartirishi mumkin. Bu iqtisodiy jihatdan faol aholi chetki ikki guruhining mutlaq ko‘pchilik qismini ishsizlar tashkil etadi.

Iqtisodiy jihatdan faol aholining deyarli yarmini 30-49 yoshgacha bo‘lgan kishilar tashkil etadi, ularning ko‘pchiligi yuksak darajada ishchanligi, kasb mahorati, barqaror kasbiy va hayotiy qiziqishlari bilan ajralib turadi. Iqtisodiy jihatdan faol aholining yosh-jins tarkibi yaqin 2-3 yil ichida amalda o‘zgarmaydi, mavjud demografik bashorat va aholining turli ijtimoiy-demografik guruhlarining ish bilan bandlik darajasini tahlil qilish ana shundan dalolat beradi. Hozirgi vaqtda ish bilan bandlikning haddan tashqari yuqori darajasini belgilab berayotgan omillar kelgusida ham ish kuchini taklif qilishga faol ta’sir ko‘rsatadi.

Eng muhim omillardan biri sifatida oilalar daromadlarining past darajasini, kasb mehnatining inson turmush tarzi va ijtimoiy mavqeini shakllantirishdagi ahamiyatini, ish bilan bandlikni tashkil etishdagi mustahkam tizimini ko'rsatib o'tish mumkin. Bunda qo'shimcha daromadga bo'lgan ehtiyoj, odatda doimiy ish joyi va to'liq ish vaqti asosida ishlashga talabning ortishi bilan bog'liq bo'ladi.

Ish o'rinlariga bo'lgan yuksak talabni faqat iqtisodiy sabablar bilan tushuntirish unchalik to'g'ri bo'lmaydi. Shuni ham nazarda tutish kerakki, ishlovchi kishi ish joyidan maosh olishdan tashqari, ko'pgina boshqa moddiy manfaatlar ham ko'radi. Ish bilan bandlikning uzoq vaqt mobaynida saqlanib qolgan darajasi aholining faqat asosiy daromad manbai bo'lgan ishga ehtiyojidan tashqari, qaror topgan muayyan turmush tarzidan ham dalolat beradi. Bu turmush tarzi yaxshimi yoki yomonmi, u aholining ayrim guruhlari hayotiga qanday ta'sir qiladi? Eng asosiysi shuki, bu turmush tarzi odatiy, an'anaviy bo'lib qolgan, ko'pgina hayotiy yul-yo'riqlar va yo'nalishlar unga bo'ysundirilgan, insonning ijtimoiy mavqei u bilan belgilanadi. Odatdagi turmush tarzidan, o'rganish bo'lib qolgan ishdan ajralib qolishning o'zi bo'lmaydi, axir oilaning hayoti, daromad manbai u bilan bog'liq.

3.3. Moddiy rag'batlantirishni yaxshilash, kadrlar bilan ta'minlash va mehnat unumdorligini oshirishning korxonalar rivojlanishida ahamiyati

Hozirgi paytda statistik ma'lumotlar qishloqda malakali ishchi kuchiga bo'lgan talab va taklifni to'liq ifodalay olmayapti. Chunki, qishloq xo'jaligida ish joylarini hisobga olishning maqbul uslubiyati yuqligidan malakali ishchi kuchiga bo'lgan talab miqdorini aniqlash murakkabligicha qolmoqda.

Bunday muammolarni yechishda kadrlar marketingi asoslarini keng qo'llash ijobiy natijalar beradi.

Kadrlar marketingi malakali ishchi kuchiga bo'lgan talab va taklifni hamda ular o'rtasidagi nisbatni hozirgi va kelajakdagi holatini o'rganibgina qolmasdan,

aholi bandligini tartibga soluvchi asosiy mexanizmlardan biri sifatida ham xizmat qiladi. Uning yordamida zarur axborotlarni to'plash va tahlil qilish bilan birga, malakali mehnat bozori konyunkturasini o'rganish, zarur mutaxassisliklarga bo'lgan talabni aniqlash va ularni tayyorlash hamda malakasini oshirish yuzasidan takliflar ishlab chiqish hamda keng miqyosda reklama faoliyatini olib borish imkoniyatlariga ega bo'linadi. Kadrlar marketingi sohasini bosh maqsadi ishchi kuchiga bo'lgan talab va taklif o'rtasidagi eng maqbul nisbatlarni vujudga keltirish asoslarini o'rganishdan iboratdirki, bu qishloq aholisining oqilona bandligini ta'minlashda eng muhim iqtisodiy-ijtimoiy ahamiyat kasb etadi.

Kadrlar marketingi mehnat birjalari faoliyatida, ayniqsa keng qullanishi lozim. Bu masalada kichik va o'rta mehnat birjalari ilmiy-tadqiqot institutlariga, maxsus tashkilotlarga yoki tajribali mutaxassis-iqtisodchi olimlarga murojaat qilishlari mumkin. Yirik mehnat birjalari esa o'z tarkibida kadrlar marketingi bo'limini tuzib, uning xodimlari orasida iqtisodchi, sotsiolog, psixolog, matematik va programmistlar hamda boshqa yuqori malakali mutaxassislar bo'lishini ta'minlashlari kerak. Ular statistik uslublarning va iqtisodiy-matematik modellarning to'plamlari (banklari) yordamida mehnat bozorining holati haqidagi marketing axborotlarini to'plash va baholash bilan shug'ullanadilar.

Statistik uslublar banki mehnat bozorining tarkibiy qismlariga doir axborotlarni to'plash, guruhlash, qayta ishlash va ularning ishonchliligini tekshirishga mo'ljallangan vositalar majmuidan iborat bo'ladi.

Tadqiq qilingan yillarda, asosiy mutaxassisliklar bo'yicha ta'minlanish to'liq bo'lmagan. YA'ni, bunda malakali mutaxassislarning taklifi ularga bo'lgan talabga nisbatan past darajada bo'lgan.

Kelajakda viloyat qishloq xo'jaligida malakali mutaxassislarga bo'lgan talabni istiqbollashtirishda ularning hozirgi mavjud holatini urganish katta ahamiyatga ega. Qashqadaryo viloyati qishloq xo'jaligida mavjud mutaxassis kadrlarning oxirgi yillik holati (2013-2016 yy.) tahlil qilinganda ma'lumotlar shuni ko'rsatdiki, bu davr ichida bir qancha mutaxassisliklarga talab, jumladan, agronomlar (93,4 %) va texniklarga (51,2%) miqdor jihatidan kamaymoqda.

Aksincha, qishloq xo'jaligida fermerlikning rivojlana borishi natijasida zootexniklar (134,7 %) va veterinarlarga (121,1%) bo'lgan talab kundan-kunga oshmoqda. Shu bilan birga bozor iqtisodiyotining shakllana borishi xo'jaliklarni boshqarish bo'yicha universal ishbilarmonlar bo'lgan menejerlar hamda mahsulot realizatsiyasi va bozorni o'rganuvchi mutaxassis hisoblangan marketologlarga talabni oshirib yubordi va ular mos ravishda 123,5 % va 137,3 % ni tashkil etdi.

Viloyat iqtisodiyoti sektorlari bo'yicha aholining ish bilan bandligi ko'rsatkichlarini tahlil qilganimizda shu narsa ma'lum bo'ldiki, davlat sektorida faoliyat ko'rsatayotganlarning ulushi tadqiqot o'tkazilgan davrning oxiriga qadar ancha pasaygan (17,6 %). Nodavlat sektorida band aholining 82,7 foizi faoliyat ko'rsatib, ularning soni 2016 yilda 2013 yilga nisbatan 19,3 foizga oshgan. Buning asosiy sababalaridan biri xususiy sektorni rivojlantirishga qaratilgan davlat ta'limi muassasalarini va ularda ta'lim olayotganlar miqdorini va tarkibini tahlil qilish katta ahamiyatga ega.

Mehnat bozorida ishchi kuchining taklifini birinchi marta ish qidirayotgan yoshlardan tashqari, iqtisodiyotdagi tarkibiy o'zgarishlar tufayli ishsiz qolgan aholi ham yuzaga keltiradi. Bundan tashqari mulkchilik shaklining o'zgarishi, samarasiz ishlayotgan korxonalarining tugatilishi, xo'jaliklardan ortiqcha xodimlarning ozod qilinishi natijasida ishsiz qolganlar ham ishchi kuchi taklifini oshiradi. Bu yerda malakali agrar mutaxassislarning taklifi katta ulushni (80,5%) tashkil etadi va u dinamik o'zgarib turish xarakteriga ega.

Bozor iqtisodiyotiga o'tish davrida ishchi kuchi taklifini ko'paytirishda ishsizlar malakasini oshirish muhim ahamiyatga ega.

Xulosa qilib aytganda, qishloq xo'jaligini har tomonlama zamon talabiga javob beradigan kadrlar bilan ta'minlash va ularning bandligini oshirish bo'yicha viloyatda foydalanilmagan imkoniyatlar mavjud. Faqatgina bunday imkoniyatlarni to'g'ri statistik uslubdagina emas, balki marketing va sotsiologik tadqiqotlari asosida aniqlab, ulardan oqilona foydalanish zarur.

Qayd etish lozimki, rivojlangan xorijiy mamlakatlardagi ishlab chiqarilgan mahsulotning miqdori va band bo'lganlar sonida xizmat ko'rsatish sohasining

ulushi katta va u uzluksiz o'sib bormoqda. Masalan, AQShda 2016 yilda xizmat ko'rsatish sohasining yalpi milliy mahsulotdagi (YAMM) ulushi o'rtacha 70% ni tashkil qilgan, vaholanki, 1970 yillarda bu ko'rsatkich atigi 50% ni tashkil qilgan edi. Ushbu sohada band bo'lganlarning soni 2015 yillarda 72% ishlovchilardan iborat bo'lgan. Shu bilan birga xizmat ko'rsatish sohasida band bo'lganlarning o'sishi juda tez sur'atlarda bo'lgan. Masalan, AQShda 2013-2015 yillarda tashkil etilgan 20 mln. yangi ish joyidan 17 mln. xizmat ko'rsatish sohasi bilan bog'liq bo'lgan.

Buni yana hayot darajasi dunyoda oldingi o'rinlardan birida bo'lgan Shvetsiya misolida ham ko'rish mumkin, ushbu mamlakatda xizmat ko'rsatish sohasida 60% dan ortiq ishlovchi aholi banddir.

Hisob-kitoblar shuni ko'rsatadiki, mahalliy investitsiya asosiy ishlab chiqarish fondlaridan unumli foydalanish va yangi ish joylarini yaratish uchun zaruriy ehtiyojning 79,3% ini qondiradi. Shuning uchun bunday vaziyatda qishloq xo'jaligida tayyor mahsulotlarni qayta ishlash va ijtimoiy infrastrukturani samarali rivojlantirish uchun xorijiy investitsiyalarni jalb qilish lozim.

Qashqadaryo viloyatida tadqiqot o'tkazilayotgan davrda transport xizmatlari, aloqa va axborotlashtirish xizmatlari, axborot-resurs markazlari xizmatlari, moliyaviy xizmatlar, boshqa xizmatlar, qishloq xo'jaligi va qurilish xizmatlarining jami xizmatlar qiymatidagi ulushi kamayganligini ko'rishimiz mumkin. Shuningdek, savdo va ovqatlanish, maishiy xizmatlar o'sgan holda qolgan xizmat turlari o'zagarmay qolgan.

Viloyat iqtisodiyotida pullik xizmat ko'rsatish sohasini kengaytirish uchun bir qancha tarmoqlarda, ayniqsa, maishiy va kommunal xizmat ko'rsatishda, transport, jismoniy tarbiya va sport, sog'liqni saqlash, ta'lim berish tarmoqlarida katta imkoniyatlar mavjud.

Turizm va sayohatchilik, kurort ishlari sohasiga xizmat ko'rsatishni rivojlantirishga alohida e'tibor bermoq lozim. Zotan, bu tarmoq o'zining rivojlanishini ilk qadamlarini qo'ymoqda. Buning uchun viloyatda yetarli imkoniyatlar mavjud: Kitob, Shahrisabz, Yakkabog' tumanlari tog'li joylarining

xushmanzarali tabiati Shvetsariya iqlimidan qolishmaydi. Bu yerda albatta, avvalo turizm va mehmonxonachilik infrastrukturasi shakllantirish, chetdan investitsiya jalb qilish, ularni malakali kadrlar bilan ta'minlash lozim. Bunday malakali kadrlarni mehmonxonachilik kolleji shaklidagi bilim maskanlarida tayyorlash mumkin. Shuning uchun turizmni, shu bilan birga uning xalqaro tizimini rivojlantirish ham istiqboli porloq xisoblanadi. Bu esa ma'lum malakaga ega bo'lgan ishlovchilar bandliligini ta'minlash imkonini beradi.

Demak, sanab o'tilgan tarmoqlarda xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirish malakali kadrlarga bo'lgan talabni sezilarli darajada oshiradi. Viloyatda malakali ishchi kuchini qayta taqsimlash jarayonida biz tomondan ko'rib chiqilgan an'analar asosan mehnat resurslarining son jihatidan tarkibini ko'zda tutadi.

Ma'lumki, ishchi kuchini asosiy sifat ko'rsatkichi uning kasbiy ta'lim olishi va ishlab chiqarish tajribasini to'plashi natijasida qo'lga kiritgan malaka darajasidir. Bozor munosabatlariga o'tish jarayonida shu narsa yaqqol ko'zga tashlanmoqdaki, ishlab chiqarish ehtiyojiga nisbatan malakali ishchi kuchi yetishmayapti. Bevosita joylarda ishlovchilarning kasb-malaka tarkibini o'rganish shuni ko'rsatadiki, past malakali ishlovchilar ulushi katta, yuqori malakadagi mutaxassislar esa yetishmaydi.

Malakali ishchi kuchini takror ishlab chiqarish bilan bog'liq navbatdagi muammo-iqtisodiy munosabatlarni qayta qurish jarayonlari bilan belgilanadi. Bozor munosabatlarining rivojlanishi sharoitida korxonalar va xo'jaliklarni davlat tasarrufidan chiqarilishi va hissadorlik jamiyatlariga hamda mulkchilikning boshqa shakllariga aylantirilishi ko'p ukladli iqtisodiyotning shakllanishi jarayonida mavjud ishchilar soniga ehtiyojni qisqartiradi. Korxonalar va tashkilotlar malakali kadrlar tayyorlash bo'yicha hunar-texnika bilim yurtlariga bergan buyurtmalar hajmini qisqartirmoqda. Bozor iqtisodiyotiga o'tish sharoitida yuzaga kelgan yangi kasblar, ya'ni tadbirkorlik, fermerlik, menejerlik, marketolog, agrobiznes, agroservis xodimi kabilarga talab kundan-kunga o'smokda. Shuning uchun bizni oldimizda turgan asosiy masalalardan biri bunday mutaxassislikka ixtisoslashgan kadrlarga bo'lgan talabning istiqbolini aniqlashdan iborat.

Hududda mutaxassisliklarga bo'lgan talabni aniqlash muammosining hal etilishi uni istiqbollashtirish asosini tashkil etadi hamda nuqsonlarini kamaytiradi. Shu bilan birga, mutaxassisliklarga bo'lgan talabni istiqbollashtirishning bosh maqsadi uni vaqt bo'ylab miqdoriy va sifat o'zgarishini baholash hisoblanadi.

Talabning o'zgarishi texnika va texnologiyani hamda insonning o'zi bilan aloqador turli hil sabablar bilan bog'liq. Shuning uchun natijalarning asoslanganligini oshirish uchun istiqbollashtirish uslublarining uyg'un birikmasini qo'llash maqsadga muvofiq bo'ladi. Ijtimoiy-iqtisodiy istiqbollashtirish maqsadida eng ko'p qo'llanadigani to'rt guruhga bo'linadi: rivojlanishning ekstrapolyatsiya an'anasi, korrelyatsion-regression tahlil, iqtisodiy-matematik modellashtirish va ekspert baholash. Xalq xo'jaligida mutaxassislarga bo'lgan ehtiyoj harakatini istiqbollashtirishni ko'p variantlilik asosida ekspert uslubida amalga oshirish maqsadga muvofiq bo'ladi. Yangicha rivojlangan tarmoqlar uchun esa yordamchi tarzda korporativ uslubni qo'llash mumkin. Zotan, bizdagi iqtisodiyotni tarkibi va texnik darajasi bo'yicha yetarli bandlik statistikasi mavjud bo'lgan biror bir iqtisodiyoti rivojlangan davlat bilan taqqoslab bo'lmaydi, ulardan to'g'ridan-to'g'ri nusxa olish esa mumkin emas. Biroq, ma'lum darajada istiqbollashtirish maqsadi uchun nisbiy miqdorlarni qo'llash mumkin (O'tmishda va kelajakda alohida kasb-malaka guruhlari sonining o'zgarish sur'ati). Alohida tarmoqlar bo'yicha texnologik qoloqlikni hisoblash mumkin. Ushbu holatda ekspertlarning vazifasi jahon iqtisodiyoti rivojlanishining turli xil tizimda xo'jalik yuritish qobiliyatiga nisbatan sonining o'zgarish sur'atini muvofiqlashtirishdan iborat bo'ladi. Bizdagi xalq xo'jaligi kabi past darajada rivojlangan tarmoqlar uchun mutaxassislarga bo'lgan talabni o'zgarishini oddiy ekspert usulida baholash ko'proq samaralidir.

Mutaxassis kadrlarga bo'lgan talab harakatini xarakterlovchi keyingi katta element mutaxassislarni almashtirish va ishdan ketishi hisoblanadi. Malakali mutaxassis kadrlarni tez-tez almashtirish, ularning o'rniga bilimi va tajribasi, malakaviy tayyorgarlik darajasi ushbu ish joyiga mos kelmaydigap ishlovchilardan foydalanishga majbur etadi. Ularning miqdori tahlil vaqtida aniqlanadi va ularni istiqbollashtirish u qadar qiyinchilik tug'dirmaydi: masalan, bunda to'g'ridan-

to'g'ri hisobga olish, korrelatsion-regression tahlil yoki ularning ma'lumotlarini ekspert muvofiqlashtirilgan ekstrapolyatsiya usulidan foydalangan holda hudud aholisi istiqbolini belgilash asosida amalga oshiriladi.

Qashqadaryo viloyati iqtisodiyotida mutaxassis kadrlarga bo'lgan hududiy ehtiyojni istiqbollashtirishga qo'llagan holda barcha ma'lum uslubiy yondoshishlar natijasida uning ko'p variantli istiqbolini yetarli darajada to'g'ri shaklda olish mumkin. Bu esa viloyat xalq xo'jaligi bo'yicha bandlik, malakali mutaxassis kadrlarni qayta tayyorlash muammolarini o'z vaqtida hal etish imkonini beradi.

Mehnat bozorining normal shakllanishiga eski tuzumda tayyorlangan kadrlarning yuqori salmog'i salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Ularning malakasi va tajribasi rivojlangan bozor munosabatlarining talablariga to'la javob bermaydi.

Shu bilan birga, bugungi kunda ta'lim berish va kadrlar malakasini oshirish tizimida, hattoki yangi shakllarida ham bir qator jiddiy kamchiliklar mavjud:

dasturlar, rejalar, kurslarning mavzulari ma'lum darajada yuzaki va ma'rifiy xarakterga ega bo'lib, agrar soha uchun malakali tadbirkor, menejer, marketolog, biznesmen kabi mutaxassislar tayyorlashning zamonaviy talablariga to'la javob bermaydi;

odatdagidek, mustaqil va samarali qarorlarni hal qilishda kunikma hosil qildirmaydigan o'qitinishing sust shakli ustunlik qiladi. Har doimgi va to'satdan yuz beradigan ishlab chiqarish va tijorat holatlarini hal etish usullari kam qo'llaniladi;

o'qituvchilar va o'quvchilar uchun tadbirkorlik, marketing, fermerlik, moliya-kredit tizimi, audit, investitsiya, bozor infrastrukturasi va boshqalari bo'yicha maqsadli dasturni malakali o'zlashtirish imkonini beradigan o'quv-uslubiy hujjatlar yetishmaydi;

zamonaviy talablarga javob beradigan ta'lim berishning moddiy texnika bazasi sust rivojlangan.

Xalq xo'jaligi ishlab chiqarishida hal qiluvchi rolni bajaradigan kadrlar - iqtisodchi, tadbirkor, menejer, marketolog, texnolog, biznesmen kabi zamonaviy

mutaxassislardir. Shuning uchun ularni tayyorlash va malakasini oshirishning maxsus-namunaviy dasturlariga ega bo'lish muhimdir.

Bozor munosabatlariga javob beradigan zamonaviy mutaxassislarni tayyorlash ko'p sohali texnik-texnologik, iqtisodiy, ijtimoiy, huquqiy va boshqa turdagi o'qitish usullarini o'z ichiga oladi. Bu esa o'z navbatida katta mablag'ni talab etadi. Bu yerda bandlikka ko'maklashish jamg'armasi, tadbirkorlar palatasi va boshqa manfaatdor muassasalar yordam berishlari mumkin.

Hozirgi vaqtda viloyatda qishloq xo'jaligi kadrlarini tayyorlash va malakasini oshirish bilan shug'ullanadigan uchta oliy o'quv yurti, 61 ta o'rta maxsus, kasb-hunar ta'lim kollejlari mavjud. Ularda tayyorlanayotgan mutaxassis kadrlar viloyat xalq xo'jaligi sohalarining mutaxassis kadrlarga bo'lgan talabini atiga 40-45% ga qondiradi, xolos. Qolganlari esa poytaxt va boshqa viloyatlardagi hamda xorijiy o'quv yurtlari tomonidan qondirish mo'ljallanmokda.

Mavjud kadrlar tayyorlash tizimining hozirgi zamon xalq xo'jaligi ishlab chiqarishi talablariga to'la javob bermayotganligi hammaga ayondir. Buning asosiy sabablaridan biri mavjud o'quv qo'llanma va darsliklarda Yevropa texnologiyasi, texnika va iqtisodiyoti asoslarining yoritilishi va ularning O'rta Osiyo davlatlarining tabiiy va iqtisodiy sharoitini hisobga olishdan uzoqligidir.

Shuning uchun malakali kadrlar tayyorlashning o'quv-uslubiy dasturlarini respublikamiz iqtisodiyotiga moslab ishlab chiqish va uning asosida, asosan o'zbek tilida mutoala vositalarini ishlab chiqish lozim. Shuning bilan birga o'quv yurtlarining talabalariga jahon tili bo'lgan ingliz tilini o'rgatishni yuqori saviyaga ko'tarish lozim. Aks holda jahon bozori talablariga mos mahsulot ishlab chiqarish qiyin bo'ladi. Hozirgi kunda anchagina mablag'imiz jahon savdo muomalasi tilini bilmaganimiz uchun ayrim tilmochlar va "kommersant" lar xizmati uchun samarasiz foydalanilmokda. Shuning uchun mahsulot ishlab chiqaruvchining o'zi biror bir chet tilini chuqur bilishi va bozor iqtisodiyotiga bag'ishlangan muomalalarni yaxshi tushunishi lozim.

Bizning fikrimizcha, xalq xo'jaligi tizimiga yuqori malakali kadrlar tayyorlashni quyidagi bosqichlarda olib borish kerak:

1) maktablarining yuqori sinf o'quvchilaridan xalq xo'jaligi ishlab chiqarishi uchun zarur bo'lgan kasblarga qiziquvchi yoshlarni tanlab olib, maxsus kollejlarni tashkil etish lozim va ular mahalliy budjet mablag'i bilan ta'minlanishi kerak. Joylarda ayrim shaxslarning ilg'or tajribasi va texnologiyasiga asoslangan xususiy bilimgoxlarning ochilishi maxsus kollejlarni bilan raqobatni kuchaytiradi. Bunday holat esa mutaxassislar tayyorlash sifatini oshiradi.

2) Oliy bilimgoxlarda ta'lim olish muddati maxsus kollej bitiruvchilari uchun qisqartirilgan dastur asosida olib borilishi kerak. Respublikamizda hozirgi paytda bozor xo'jaligiga mos mutaxassislarni tayyorlash asosan shahar xalq xo'jaligi tarmoqlarida ishlashga mo'ljallanmokatda. Shu sababli agrosanoat majmuasi uchun ish boshqaruvchilar, tadbirkorlar, brokerlar, bankirlar va fermerlar kabi tanqis mutaxassislarni bakalavr sifatida qishloq oliy bilimgoxlarda tayyorlanishiga e'tiborni kuchaytirish bozor iqtisodiyotining asosiy talabi hisoblanadi.

3) yuqori malakali xalq xo'jaligi kadrlarini (magistrlar) tayyorlashning so'nggi bosqichini ham oliy o'quv yurtlari bajaradilar. Magistrlar xalq xo'jaligi rivojlanishining ilmiy, nazariy, texnikaviy, texnologik, ijtimoiy-iqtisodiy, huquqiy kabi yo'nalishlarini yaratish bilan shug'ullanishlari kerak.

Viloyat qishloq xo'jaligi uchun yuqori malakali kadrlar tayyorlash qishloq xo'jaligida ijtimoiy ishlab chiqarish samaradorligini va mehnatkashlarning moddiy faravonligini oshirishning asosiy negizi bo'lgan mehnat unumdorligining o'sishiga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir ko'rsatadi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida agrosanoat majmuasining rivojlanish darajasi qishloq mehnatkashlarining ijtimoiy onglilik darajasi bilan belgilanadi.

Birinchi marta ish qidirayotganlarning uchdan ikki qismini o'rta maktabni bitirgan, hali qo'lida hech qanday hunari bo'lmagan yoshlar tashkil etadi. Shuning uchun ham ularning ishsiz qolish ehtimoli juda yuqoridir. Birinchi marta ish qidirayotgan aholining qolgan uchdan bir qismini turli kasb-hunar, ixtisoslashgan kollejlarni va oliy o'quv yurtlarini bitirgan va bitirayotgan 6,3 mingga yaqin yoshlar tashkil etadi.

Yuqoridagi holatlarni hisobga olgan holda malakali ishchi kuchining yaqin kelajakdagi taklifini aniqlash muhim ahamiyatga ega.

Istiqbollashtirish natijalaridan shunday xulosa qilish mumkinki, viloyatda kadrlar tayyorlashning mavjud imkoniyatlaridan unumli foydalanish lozim. Mavjud ixtisoslashgan kollejlarda, kurslarda, oliy o'quv yurtlari va boshqa o'quv maskanlarida bozor munosabatlari talablariga javob beradigan tadbirkorlar: menejer, marketolog, fermer, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlash bo'yicha texnolog va boshqa mutaxassisliklarni tayyorlashda ilg'or uslublarni qo'llash tayyorlanadigan mutaxassis kadrlarning raqobatdoshligini oshirishga ko'mak beradi.

Umuman olganda biz mehnat bozorini bozor iqtisodiyoti tamoyillari asosiga qurilgan ijtimoiy mehnat munosabatlari tizimi sifatida qarab chiqamiz. Mehnat bozori ikki asosiy ijtimoiy-iqtisodiy vazifani bajaradi. Inson resurslarining ish bilan bandlikning muqobil turlari bo'yicha (kasblar, tarmoqlar, korxonalar, hududlar bo'yicha) taqsimlanishi va daromadlarning maoshlar, rag'batlantirish omili sifatidagi ish haqi va mehnat uchun mukofotlash shaklida taqsimlanishi. Ana shu mehnat bozori vazifalarining amalga oshirilishi mehnat unumdorligining samaradorligini oshirishga, uni eng yuqori darajaga yetkazishga, inson resurslaridan olinadigan foydani, daromadlarni ko'paytirishga, davlatning iqtisodiy yuksalishiga, ijtimoiy adolatga va, nihoyat, barcha uchun baravar bo'lgan ish o'rinlariga joylashish imkoniyatlariga va kasb tayyorgarligiga yordam bermog'i lozim. Biroq mehnat bozorlari jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy ahvoriga faqat ijobiy emas, shu bilan birga salbiy ta'sir ham ko'rsatishi mumkin.

Agar bozor erkin, o'z-o'zidan tashkil topsa, unumdorlikni va daromadlarni eng yuqori darajaga yetkazish imkonini beradi, biroq ijtimoiy adolat va hamma uchun ish o'rinlariga teng imkoniyatlarni kafolatlash uchun bozor ijtimoiy totuvlikni saqlab qolishdan manfaatdor bo'lgan muayyan tashkilotlar tomonidan tartibga solib turilishi lozim. Xuddi ana shunday tartibga soluvchi institut sifatida birinchi navbatda davlatning o'zi maydonga chiqadi, u mehnat bozorini tartibga solish uchun muayyan strategiyani ishlab chiqadi.

Mehnat bozorini tartibga solish strategiyasi quyidagi savolga javob berishi lozim: jamiyat barcha a'zolarining hayotiy manfaatlarini hisobga olishda, ancha kam ta'minlangan fuqarolarning turmushiga e'tiborni kuchaytirishda, ijtimoiy ishlab chiqarish natijalarini taqsimlashda adolat talabiga amal qilishda qanday ustuvor yo'nalishlarga e'tibor berish kerak? Bu ustuvor yo'nalishlardan eng muhimlarini tanlab olish mehnat bozorini tartibga solish jarayonining ijtimoiy yo'nalishlarini hamda mehnat bozorini tartibga solish tamoyillarini va ularni amalga oshirish usullarini belgilab beradi.

Mehnat bozorini tartibga solish strategiyasini ishlab chiqish vaqtida, birinchidan, barcha jarayonlarning jamiyat va iqtisodiyotning olg'a tomon rivojlanish talablariga, ijobiy o'zgarishlarni rag'batlantirishga bo'ysunishini, jamiyatdagi ijtimoiy-siyosiy barqarorlikni ta'minlaydigan chora-tadbirlarning ustuvorligini ta'minlashga xizmat qilishi zarur.

Ikkinchidan, "faol jamiyat" ni shakllantirishga e'tibor berish kerak, unda iqtisodiy imkoniyatlar yaratiladi va har bir fuqaroning qonuniy-demokratik jamiyat barpo etishdagi faolligi rag'batlantiriladi. Bunday siyosat jamiyatdagi har bir sog'lom a'zoning o'z mehnati bilan erishiladigan farovonlik uchun javobgarligini e'tirof qilishga asoslangan.

Uchinchidan, "faol jamiyat" va unga mos keladigan mehnat bozorida faol siyosat teng imkoniyatlar prinsipi bilan birga qo'shib olib borilishi kerak. Uning asosiy mohiyati— ishga ega bo'lish va uni saqlab qolishdagi tengsizlikni barham toptirishga yoki eng kam holatga keltirishga imkon beradi, bunday tengsizlik nogironlik, oilaviy sharoitlar, malakaning yetishmasligi va hokazo sabablarga ko'ra kelib chiqishi mumkin

Davlatning mehnat bozorini samarali shakllanishini tartibga solish bo'yicha asosiy vazifasi - yollanma ishchi kuchiga bo'lgan talabni uning taklifiga maksimal darajada yaqinlashtirish.

O'tish davrida ish joylari bozorini shakllantirilishiga davlat tomonidan ta'sir etishning darajasi quyidagi shart-sharoitlar bilan aniqlanadi:

mamlakatdagi ish joylarining optimal chegarasini belgilash;

qishloq joylarida qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini qayta ishlash sanoatining investitsion salohiyatini oshirish;

iqtisodiyotda tarkibiy o‘zgarishlarga erishish;

korxonalarni to‘lovga qobiliyatsizligi (bankrotlik) bilan bog‘liq iqtisodiy muammolarini yechish.

Ishchi kuchi bozorining shakllanishi esa quyidagi shart-sharoitlar va omillar bilan aniqlanadi:

xalq xo‘jaligida band bo‘lmagan, ammo mehnat qilishni istaydigan mehnatga layoqatli aholiga yordam berish;

yollangan ishchi yoki tadbirkorni erkin mehnat qilishiga sharoit yaratish;

ish haqi va mehnat daromadlarini erkin belgilanishi va ularga soliq stavkalarini pasaytirish;

ishchi kuchi malakasi va safarbarligini oshirish hamda ularni moliyaviy vositalar bilan ta‘minlash.

Ish joyi va ishchi kuchi bozori mamlakatda o‘zining organik birligi bilan milliy mehnat bozorini yuzaga keltiradi. Bandlik sohasidagi harakatlar: ish joylari taklifini qisqarishi va kengayishi, o‘z xohishi bilan ishdan bo‘shashlik, ishlovchilarni ozod etilishi va boshqalar band bo‘lmagan aholini ishga joylashtirishga bevosita ta‘sir etadi.

Aholini ish bilan bandligini oshirish bo‘yicha davlat siyosatining asosiy tamoyillari quyidagilar hisoblanadi:

barcha fuqoralarning jinsi, dini, yoshi, siyosiy dunyoqarashi, millati, tili, ijtimoiy va oilaviy ahvolidan qat‘iy nazar mehnatga bo‘lgan huquqini va bandlik turlarini tanlash erkinligini amalga oshirishga teng imkoniyatlar berilishini ta‘minlash;

fuqoralarning mehnat tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash, ularni unumli va ijodiy mehnatga bo‘lgan qobiliyatini rivojlantirishga hamkorlik qilish va rag‘batlantirish;

mehnatning ko‘ngilliligi;

bandlik sohasida ijtimoiy kafolat berish va fuqarolarni ishsizlikdan himoya qilishni ta'minlash;

bandlik bo'yicha davlat siyosatini ijtimoiy va iqtisodiy siyosatning boshqa yo'nalishlari bilan muvofiqlashtirish;

bandlikni ta'minlash bo'yicha chora-tadbirlarni bajarishda kasaba uyushma tashkilotlari va tadbirkorlar assotsiatsiyasi, davlat boshqaruvi organlari bilan hamkorlikda nazoratni amalga oshirish;

mamlakat ishchi kuchini eksport qilish va xorijiy fuqarolarning respublikada mehnat faoliyati muammolarini hal etishda xalqaro hamkorlikni tashkil etish, uning huquqiy meyorlarini yaratish.

Umuman olganda, bizning fikrimizcha, bandlikni tartibga solishning to'g'ri va bevosita vositalarini quyidagi guruhlariga bo'lish mumkin:

a) mehnat bozorini shakllantirish va ishsizlik profilaktikasi (ishdan bo'shatish haqida avvaldan ogohlantirish tizimi) bo'yicha tadbirlar;

b) ish joylarini tashkil etish bo'yicha chora-tadbirlar;

v) ishsizlarga moliyaviy yordam ko'rsatish - ishsizlarni sug'urtalash, ishsizlik nafaqasi bilan ta'minlash, yangi korxonalar qurilishi ishini moliyalash, pensiyaga erta chiqish;

g) ishchi kuchi zahiralarni faollashtirish;

d) emigratsiya siyosati.

O'tkazilgan tadqiqotlar shundan guvohlik beradiki, bozor munosabatlariga o'tish sharoitida davlat tomonidan tartibga solish strukturasi takomillashtirish lozim. Chunki fuqaroning mehnat qilishga bo'lgan konstitutsion huquqining ta'minlanishini yagona kafolatini faqatgina davlat berishi mumkin. U ushbu vazifani konstitutsiyaga binoan o'z bo'yniga oladi. Ushbu kafolat huquqiy, tashkiliy va iqtisodiy chora-tadbirlar bilan ta'minlanishi kerak.

Huquqiy chora-tadbirlarga aholi bandligi tartibga solishga yo'naltirilgan bir qator hujjatlarni kiritish mumkin. Bular "Aholini ish bilan ta'minlash to'g'risida"gi qonun va unga mos ravishdagi bir qator qarorlar paketidan iboratdir. Ular orqali aholining mehnatga bo'lgan huquqi va davlat siyosatining asosiy tamoyillari, aholi

bandligini tartibga solish va uni tashkil etish, ishini yo'qotganda kompensatsiyalar o'rnatish tartibi amalga oshiriladi.

Tashkiliy chora-tadbirlarga esa yetarli darajadagi kuchli davlat bandlik xizmatini tashkil etilishi, bandlikning respublika va hududiy dasturlarini ishlab chiqish ko'zda tutiladi. Ishchi kuchi harakatini tahlil qilish va istiqbolini belgilash asosida ishlab chiqilgan aholini ish bilan bandligi dasturi ish joylari tarkibini o'zgarishi, mavjud ish joylarini saqlash va yangilarini tashkil etish, aniq faoliyat ko'rsatadigan o'quv tizimini yaratish, ish joyini yo'qotganda moddiy kompensatsiyalar berish bo'yicha keng qamrovli chora-tadbirlarni ko'zda tutadi. Bozor munosabatlari sharoitida ishsizlarni ishga joylashtirish va qayta o'qitish, ijtimoiy ishlab chiqarishni zaruriy mutaxassislar bilan ta'minlash bilan bevosita shug'ullanish maqsadida tashkil etiladigan davlat bandlik xizmatlari - mehnat birjasining roli oshadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, ishchi kuchini takror ishlab chiqarishni tartibga solishning yangi instrumentlarini amalga oshirish, ya'ni ijtimoiy institutni tashkil etish zaruriyatini keltirib chiqaradi, usiz bozor munosabatlari to'liq shaklda faoliyat ko'rsata olmaydi, albatta bu - ishchi kuchi birjasidir.

Ishchi kuchi birjasi - bu ishchi kuchining uyushgan bozoridir. U mehnat resurslari qo'llanishini bir sohadan boshqasiga erkin o'tishini ta'minlab, quyidagilarni yuzaga kelishiga imkoniyat yaratadi:

- jamiyatning har bir a'zosini erkin mehnat va shaxsiy daromadining o'sishi asosida o'z hayotiy imkoniyatlarini amalga oshirishga keng imkoniyatlar, ya'ni, mehnatga samarali ishtiyoq mexanizmini yaratish;
- yuqori mehnat unumdorligiga erishish maqsadida ish beruvchilar bilan yollanuvchilar o'rtasidagi raqobatni rivojlantirish;
- ishlab chiqarishni boshqarish subyektlari, ishlovchining shaxsi va uning mehnat potensialida yanada samarali foydalanish yuzasidan raqobatni kuchaytirish.

Ko'p ukladli iqtisodiyotni shakllantirish sharoitida shaxsiy omilning ustuvorligi kuchayadi: ishlab chiqarishda shaxsiy omilning rivojlanish darajasi

qanchalik yuqori bo'lsa, uning buyumlashgan omili bilan shunchalik tez ta'minlanadi va undan yanada unumli foydalaniladi.

Ishlab chiqarishda shaxsiy omil ustuvorligini buyumlashgan omil oldida pasayishi ijtimoiy sohaning barcha jabhalarida, ayniqsa ta'lim berishda inqirozga olib keladi. Shuning uchun, tan olish lozimki, ta'lim berishga xarajatlarni ko'paytirish emas, balki kamaytirish siyosati - bu uzoqni o'ylab qilingan ish emas. Hozirgi vaqtda malakali kadrlarni yalpi qabul qilish va o'qitib chiqarish o'rniga yangi tizim - korxonalar, oliy o'quv yurti va talabalar o'rtasida shartnoma tizimi kirib kelmokda.

Shunday qilib, ishlab chiqarishda shaxsiy va buyumlashgan omilning oqilona balansiga erishish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish lozim:

- iqtisodiyotda buyumlashgan omildan foydalanish samaradorligini baholash bo'yicha ko'rsatkichlar tizimini ishlab chiqish;
- xalq xo'jaligida mavjud malakali kadrlardan foydalanish samaradorligini oshirishning muhim omili - mehnatga jalb etishni kuchaytirish hisoblanadi. Bu esa mulkchilik shaklini o'zgarishi, yangi turdagi xo'jalik yuritish zaruriyatini hosil qiladi;
- iqtisodiyotning turli sohalarida yangicha xo'jalik yuritish mexanizmining qo'llanilishi, avvallambor, boshqaruv apparati sonini qisqarishiga, bir qism mutaxassislarni bozor iqtisodiyotiga mos yangi sohalarga o'tishiga olib keladi. Bu esa oliy o'quv yurtlari va kollej bitiruvchilarining ongli ravishda o'z faoliyatlarini muvofiklashtirishlarini ko'zda tutadi.

Хулоса ва таклифлар

Men Amu-Qashqadaryo irrigatsiya tizimlari havza boshqarmasi misolida ushbu bitiruv malakaviy ishimni yozdim. Amaliyot davrida korxonaning ish faoliyati bilan yaqindan tanishib chiqdim. Ushbu korxonada asosan viloyat iktisodiyotida muhim ahamiyat kasb etuvchi xizmat ko'rsatiladi, ya'ni qishloq xo'jaligining eng muhim masalalari hal etiladi. Asosan korxonadagi faoliyat turlarining 2015-2016-2017 yillardagi ma'lumotlarini o'rgandim va tahlil qildim. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2007 yil 12 noyabrdagi "Sanoat kooperatsiya birjasi to'g'risida"gi F-3937 – sonli farmoni, 2009 yil 1 dekabrda "Sanoat kooperatsiyasi asosida tayyor mahsulot, butlovchi buyumlar va materiallar ishlab chiqarishni mahalliyashtirishni ko'paytirishga doir qo'shimcha choralari to'g'risida"gi PQ – 1236 – sonli qarori ijrosini ta'minlash hamda viloyatda raqobatbardosh, eksportbop va import o'rnini bosuvchi zamonaviy mahsulotlar ishlab chiqarishni ko'paytirish, jumladan viloyatdagi yirik va kichik biznes korxonalarini o'rtasida ichki va tarmoqlararo sanoat kooperatsiyasini mustahkamlash aholi bandligini oshirishga ko'maklashishi hamda yangi ish o'rinlarini yaratishga qaratilgan viloyat hokimining 2012 yil 5 martdagi X-94/03-sonli qarori chiqarildi. Ushbu qarorning asosiy mohiyati shundan iboratki, sanoat korxonalarini o'rtasida ishlab chiqarish kooperatsiyasini rivojlantirish, xo'jalik yurituvchi subyektlarga shartnomalar portfelini shakllantirishdan iboratdir. Joriy yilning 23-27 oktabr kunlari Toshkent shahri "O'zekspomarkaz" MKKda o'tkaziladigan yarmarkada viloyatdan kichik biznes subyektlari hamda xususiy tadbirkorlarning ishtirok etishi boshqarma boshliqlariga va savdo-sanoat palata rahbarlariga vazifa qilib berildi. Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, ishlab chiqarish samaradorligini yanada oshirish uchun quyidagilarga e'tibor berish lozim deb o'ylayman: - *yeterli darajada xom-ashyo bazasi;* - *aylanma mablaglarining aylanishini tezlashtirish;* - *ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish;* - *ishlab chiqarilayotgan mahsulotni sifatini yaxshilash;* - *mehnat unumdorligini oshirish;* - *mehnat intizomini mustahkamlash.*

Agar yuqorida ta'kidlab o'tilgan ishlar to'liq bajarilsa korxonada ishlab chiqarishi yanada rivojlanadi.

Shuningdek, muammoli holatlarni baholash orqali korxonada mehnat resurslaridan samarali foydalangan holda moddiy rag'batlantirish va mehnatga haq to'lashni takomillashtirish hamda iqtisodiy samaradorligini oshirish maqsadida quyidagi takliflarni bildiraman:

1. Iste'molchilarning to'lov qobiliyati kamligi tufayli muammolarni bartaraf etish uchun oldindan to'lov amalga oshirilgan holatlarda xizmat ko'rsatish maqsadga muvofiqdir.
2. Korxonada ijtimoiy muhitni yaxshilashga doir chora-tadbirlar ishlab chiqish;
3. Hozirgi kunda korxonaning asosiy ishlab chikarishi quvvatidan to'liq foydalanish orqali xarajatlarni tejash va xodimlarga shart-sharoitlar yaratish;
4. Mehnatga haq to'lashning eng ilg'or usullaridan foydalangan holda ishchi-xizmatchilarning talab va istaklarini amalga oshirish;
5. Korxonada mavjud xodimlarning ichki imkoniyatlaridan moddiy rag'batlantirishni kuchaytirish orqali yuqori darajada foydalanish;
6. Qishloq xo'jaligi xodimlari va rahbarlarini malakasini va iqtisodiy-huquqiy bilimlarini oshirish, mamlakatni rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasida ishlab chiqilgan chora-tadbirlarda ko'zda tutilgan mahsulot tannarxini pasaytirish bo'yicha yerdan yil bo'yi uzluksiz foydalanib, ikki-uch marta hosil olishni va mahsulot sifatini oshirishga erishish;
7. Qishloq xo'jaligining yalpi mahsuloti tarkibi va turini ko'paytirish, sifati va raqobatbardoshligini oshirish, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini taqsimlash, sotish va tovarlilik darajasini oshirish imkoniyatlaridan foydalanish;
8. Iqtisodiyoti modernizatsiyalash sharoitida qishloq xo'jaligi mahsulotlari baholarini takomillashtirish, raqobat muhitini shakllantirish, qishloq xo'jaligi mahsulotlarining raqobatbardoshligini oshirishda zamonaviy texnologiyalar va xorij tajribalaridan kengroq foydalanishni yo'lga qo'yish;
9. Mavjud mablag'lardan samarali foydalanish, ish haqi tizimini takomillashtirish, mehnat unumdorligini doimiy ravishda oshirib borishga

erishish hamda jamoada sog‘lom muhitni doimiy ravishda ta‘minlanishiga erishish

10. 2017–2021 yillarda O‘zbekistonni rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha harakatlar strategiyasida ijtimoiy sohani rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlariga bag‘ishlangan chora-tadbirlarni hamda “Faol tadbirkorlik, innovatsion g‘oyalar va texnologiyalarni qo‘llab-quvvatlash yili” Davlat dasturida ko‘rsatilgan vazifalarni amalga oshirish.

11. Aholini ijtimoiy himoya qilish va sog‘liqni saqlash tizimini takomillashtirish, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish va aholining ehtiyojmand qatlamlarini ijtimoiy himoyalashni kuchaytirish hamda keksalar va imkoniyati cheklangan shaxslarni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash, ijtimoiy xizmat ko‘rsatishni yaxshilash, aholiga ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatishda davlat-xususiy sherikligini rivojlantirish.

12. Yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirishda jismonan sog‘lom, ruhiy va intellektual rivojlangan, mustaqil fikrlaydigan, qat‘iy hayotiy nuqtai nazarga ega, Vatanga sodiq yoshlarni tarbiyalash, demokratik islohotlarni chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish jarayonida ularning ijtimoiy faolligini oshirish va boshqaruvi organlari, ta‘lim muassasalari, yoshlar va boshqa tashkilotlarning samarali faoliyatini tashkil etish.

Keltirilgan barcha tadbirlarni amalga oshirish hamda mamlakatimiz tomonidan beriladigan imkoniyatlardan to‘liq foydalanish, O‘zbekiston Respublikasining tegishli qonunlaridan, Vazirlar Mahkamasining qarorlari, Prezident Farmonlari, viloyatimizda va Amu-Qashqadaryo irrigatsiya tizimlari havza boshqarmasida amalga oshirilayotgan chora- tadbirlarni o‘z vaqtida qo‘llash, moddiy-texnika bazasidan samarali foydalanish, globallashtirish jarayonining ijobiy tomonlarini o‘zlashtirish hamda 2017-2021 yillarda O‘zbekistonni rivojlantirishning harakatlar strategiyasida belgilangan vazifalarni bajarish mehnat resurslaridan foydalanishni yaxshilash, mehnatga haq to‘lashni va moddiy rag‘batlantirishni takomillashtirish hamda mehnat unumdorligini oshirishga va aholining turmush sifatini yaxshilanishiga erishiladi deb o‘ylayman.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – T.: “O'zbekiston”, 2014 yil.
- O'zbekiston Respublikasining Qonuni “Mulkchilik to'g'risida” 2003 yil 7 may.
- O'zbekiston Respublikasining Qonuni “Davlat tasarrufidan chiqarish va xususiy lashtirish to'g'risida” 1993 yil 7 may.
- O'zbekiston Respublikasining Qonuni “Fermer xo'jaligi to'g'risida”. (Yangi tahrirda). 2004 yil 26 avgust.
- O'zbekiston Respublikasining Qonuni “Xususiy oilaviy tadbirkorlik to'g'risida”. 2016 yil 16 may.
- O'zbekiston Respublikasining Qonuni “Xususiy korxonalar to'g'risida” 2003 yil 11 dekabr.
- O'zbekiston Respublikasining Qonuni “Investitsiya faoliyati to'g'risida” 1998 yil 24 dekabr.
- O'zbekiston Respublikasi Prezidenti 2008 yil 28 noyabrdagi “Iqtisodiyotning real sektori korxonalarini qo'llab-quvvatlash, ularning barqaror ishlashini ta'minlash va eksport salohiyatini oshirish chora-tadbirlari Dasturi to'g'risida” gi PF-4058 Farmoni.
- O'zbekiston Respublikasi Prezidenti 2007 yil 31 oktabrdagi “2008-2016 yillarda sug'oriladigan yerlarning meliorativ xolatini yaxshilash davlat dasturini amalga oshirish to'g'risida” gi 718-sonli qarori.
- O'zbekiston Respublikasi Prezidenti 2008 yil 28 noyabrdagi “Iqtisodiyotning real sektori korxonalarini qo'llab-quvvatlash, ularning barqaror ishlashini ta'minlash va eksport salohiyatini oshirish chora-tadbirlari Dasturi to'g'risida” gi PF-4058 farmoni.
- O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “O'zbekiston Respublikasini 2017-2021 yillarda yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida”gi PF-4947-sonli Farmoni 2017 yil 7 fevral.
12. Karimov I.A. Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O'zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo'llari va choralari / I.A.Karimov. – T: O'zbekiston, 2009. – 56 b.

13. Karimov I.A. Asosiy vazifamiz – vatanimiz taraqqiyoti va xalqimiz farovonligini yanada yuksaltirishdir.// T.: O‘zbekiston, 2014. – 47 b.
14. Karimov I.A. “O‘zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida”. Toshkent O‘zbekiston, 2015 yil
15. Karimov I.A. “2014 yil yuqori o‘shish sur‘atlari bilan rivojlanish, barcha mavjud imkoniyatlarni safarbar etish, o‘zini oqlagan islohotlar strategiyasini izchil davom ettirish yili bo‘ladi”. // Xalq so‘zi, 2014, 18 yanvar.
- 16.SH.M.Mirziyoyev “Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak”/“Xalq so‘zi gaztesi” // 2017 yil 15 yanvar
17. Abdukarimov B.A. va boshqalar. Korxonalar iqtisodiyoti. Darslik-T.: Fan, 2016-288 bet.
18. Axmadjanov X.I., Xonadon xo‘jaligining jamg‘armalari va ularning investitsiyalanishi. // Bozor, pul va kredit. 2005 № 12.–31.-32 betlar.
19. Abdug‘aniyev A. “Qishloq xo‘jalik iqtisodiyoti” O‘zbekiston yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg‘armasi nashriyoti Toshkent, 2004 y, 304 bet.
20. Aybenov X., Raxmonov M., “Dehqon va fermer xo‘jaliklarini moliyalashtirish”-T.: 57 bet. O‘zbekiston Iqtisodiy Axborotnomasi -2004 yil 9-10 soni.
- 21.Bakayeva Sh. “Xizmat ko‘rsatish va servis sohasini rivojlantirish aholi bandligini ta‘minlashning muhim omili”. “O‘zbekiston ovozi” gazetasi // 2016 yil 24 mart, № 40 (31.472)
22. Vaxabov A., Ibrohimov A., Hakimov B. Iqtisodiy tahlil nazariyasi. – T.: TMI-2003-176 bet.
23. Волкова Н.А. и др. Экономика сельского хозяйства и перерабатывающих предприятий, М.: “Колос”, 2005 г, 240 с.
24. Ishmuhammedov A., Asqarova M. “O‘zbekiston milliy iqtisodiyoti”-T.:2004 y, 154 b. O‘quv qo‘llanma.
- 25.Pardayev M.Q., Mamasoatov T. “Innovatsion iqtisodiyotni rivojlantirish-mamlakatimiz taraqqiyotining bosh omili”. “Iqtisodiyotni modernizatsiya qilish

sharoitida ishlab chiqarish sohalarini innovatsion rivojlantirish muammolari” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi to‘plami. Qarshi 2016 yil, 8-12 betlar.

26. Umirzoqov U.P. va boshqalar “Qishloq xo‘jaligi iqtisodiyoti va menejmenti” Darslik, Toshkent, “Iqtisod-moliya”, 2008 y, 268 bet.

27. Umirzoqov U.P. va boshqalar “Fermer xo‘jaligi iqtisodiyoti”, T.: “Iqtisod-moliya”, 2008 y, 276 bet.

28. Umarov S., Umurzoqov O‘. “Agrosanoat majmuasiga investitsiyalar jalb qilish”, O‘zbekiston Iqtisodiy Axborotnomasi tahliliy jurnali, 2005 yil, 7-8 soni.

Xakimov R., Otaqulov M., Yusupov E., Yusupov M. “ASM iqtisodiyoti” Toshkent, 2004 y, 45-51 bet., o‘quv qo‘llanma.

30. Hamdamov Q. “Qishloq xo‘jalik faoliyatini boshqarish” O‘zbekiston yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg‘armasi nashriyoti Toshkent -2004 y, 206 bet, o‘quv qo‘llanma.

31. Ergashev R.X “Qishloq xo‘jaligi iqtisodiyoti”, Darslik, Toshkent 2015, 412 bet.

32. Ergashev R.X., Shoxo‘jayeva Z.S., “Dehqon va fermer xo‘jaligi iqtisodiyoti”, Qarshi o‘quv qo‘llanma, 2016, 468 bet.

33. Ergashev R.X., Fayziyeva Sh.SH., Xamrayeva S.N. Qishloq xo‘jaligi iqtisodiyoti. Darslik. – T.: Iqtisod-moliya, 2018, 403 bet

34. O‘zbekiston Respublikasining 2015-2016-2017 yillardagi ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining asosiy ko‘rsatkichlari. –T.: 2017

35. Qashqadaryo viloyati Iqtisodiyot va hududlarni kompleks rivojlantirish boshqarmasining ma’lumotlari. 2015-2017 yy.

36. Amu-Qashqadaryo ITXB ning 2015-2017 yillardagi ma’lumotlari.

37. Московская сельскохозяйственная академия. www.ecfak.timacad.ru

38. <http://family.taukita.ru/item22219310.html>

39. www.tdiu-makro.narod.ru,

40. www.agrobusiness.ru